Irene Virtala

Genus och etnicitet i äldreomsorgen

Röster från sverige-finska pensionärer

Institute of Migration | *Migrationsstudier B 5*

Migrationsstudier B 5

Genus och etnicitet i äldreomsorgen

Röster från sverigefinska pensionärer

Irene Virtala

Migrationsinstitutet
Åbo 2011

Copyright © Författare & Migrationsinstitutet

Migrationsinstitutet
Eriksgatan 34, 20100 Åbo
http://www.migrationinstitute.fi

Layout & omslag: Jouni Korkiasaari
Omslagsbild: Stock.XCHNG – http://sxc.hu

ISBN 978-952-5889-25-3 (nid.)
ISBN 978-952-5889-26-0 (PDF)
ISSN 0358-0083

Tryckeri:
Painosalama, Åbo 2012

Innehåll

Förord 5

Bakgrund 7

Analytiska startpunkter 12

Om etnicitet, språk och gemenskap 15

Du är vad du heter – namnet är en del av identiteten 22

Multikulturella relationer och sociala nätverk 26

Tillbaka till naturen 31

Om transnationella familjer och anhörigvård 40

Från ”successful aging” mot Gerotranscendens 52

Att flytta tillbaka till hemlandet som senior – till Kalajärvi? 61

Avslutande reflektioner 71

Referenser 74

Förord

Majoriteten av 1960 och 1970 - talens finländska emigranter bestod av 40- och 50-talister, bland dem dock en mängd äldre. Dessa finländare i Sverige åldras nu i snabb takt. Irene Virtalas bok presenterar ett utmärkt urval av sverigefinländarnas fröjder och sorger, utmaningar och möjligheter som hör samman med åldrande.

Finländarna har haft ett långt arbetsliv i Sverige. Migranternas fysiska tillstånd har försvagats samtidigt som vårdbehovet ökat. Virtala lyfter på ett träffande sätt fram det svenska samhällets brister i att erbjuda service för finländare på deras eget modersmål. Här är det inte bara frågan om ordinär äldreservice. En betydande del av finländarna har fortfarande traumatiska erfarenheter från krigsåren under 1940-talet. På äldre dagar stiger gamla minnen upp till ytan igen. När rörelseförmågan avtar är migranten ännu ensammare - nätverk och möjligheter att diskutera gemensamma minnen minskar. Man är ensam med att bearbeta de tunga minnena.

Virtala diskuterar i boken även de intervjuades möjlighet till återflyttning. Det centrala budskapet är att migranterna har levt så länge utanför Finland att återflyttning till hemtrakten inte längre är ett realistiskt alternativ. En av de intervjuade konstaterade: ”Tror ni, att vi utlandsfinländare som ofta bott i olika länder och är vana att umgås i internationella kretsar, skulle trivas i ett avlägset litet samhälle i det karga Österbotten, ett samhälle som inte ens är vår hemort?”.

De sverigefinska äldre har arbetat långa dagsverken som anhörigvårdare, arbetare och familjeförsörjare. Nu som seniormedborgare, har de fortfarande möjlighet att njuta av de återstående åren och av vänkretsen som de har skaffat. Irene Virtalas bok presenterar ny och värdefull kunskap om sverigefinska pensionärers liv. Samtidigt är boken en hyllning till dessa äldre migranter som flyttat över Bottenviken - de har med sina arbetsinsatser utgjort centrala stöttepelare i den svenska välfärdsstaten.

Jag vill tacka dr. Virtala för hennes betydande forskning - och jag hoppas att forskningens centrala budskap om behovet av finskspråkig äldreservice i Sverige når beslutsfattarna på bägge sidor av Bottenviken. Institutets forskningschef Elli Heikkilä har kommenterat manusskriptet och informationsansvarig Jouni Korkiasaari har editerat boken. Ett varmt tack för det utomordentliga samarbetet!

Åbo 27.1.2012

Ismo Söderling
Chef för Migrationsinstitutet

1.

Bakgrund

Sverige tillhör de länder som har en stor andel invandrare i sin befolkning. 1950–70 -talen var år med betydande invandring, då invandrare välkomnades till Sverige för att bygga upp det svenska välståndet. Dessa invandrare har åldrats i Sverige och nu är det dags att ta hand om denna del av den åldrande befolkningen.

Den största etniska gruppen i Sverige är finländarna, omkring 450 000 och de utgör en viktig del av det nutida svenska samhället[1]. Finland och Sverige har dessutom en lång gemensam historisk bakgrund, de var ett och samma rike under 600 år fram till 1809. Mellan 1939 och 1945 skickades också ca 70 000 krigsbarn från Finland till Sverige[2]

Sedan 1533 då Finska församlingen i Stockholm grundades har det funnits en aktiv, social och kulturell finländsk verksamhet i landet. Men först 1999 fick det finska språket status som officiellt minoritetsspråk och finländarna status som en nationell minoritet i Sverige i enlighet med EU-rekommendation. I april 2000 trädde i Sverige lagar i kraft gällande rätten att inom olika samhällsorgan och offentliga verksamheter få använda mm finska och meänkieli (tornedalsfinska). Sveriges riksdag erkände då sverigefinnar som nationell minoritet och finska

---

1 Sverigefinländarna har numera en egen högtidsdag i Sverige, den 24 februari som är folklivsforskare Carl Axel Gottlunds födelsedag. Gottlund är en förebild för sverigefinländarna, eftersom han redan för 20 år sedan försvarade finskans ställning i Sverige. Med dagen vill man uppmärksamma den sverigefinska minoritetens existens, Nyheter 7.2.2011, Finlands Ambassad http://www.finland.se

2 Om politiska faktorer till barnförflyttningarna, se Pertti Kavén: *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*, 2010. En presentation utifrån de finska krigsbarnens erfarenheter, beskrivna inom skönlitteraturen, *Tystnaden talar. Om finländska krigsbarn i skönlitteraturen* av Virtala, Web Reports 5, www.migrationinstitute.fi 2004.

språket som nationellt minoritetsspråk, d.v.s. ett språk som talats av hävd i Sverige. År 2009 antog Sveriges riksdag en Språklag (2009: 600) som förutom svenskan berör även de nationella minoritetsspråken[3]. År 2010 förstärktes sverigefinnarnas rättigheter genom en ny minoritetslag: Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk (SFS 2009: 724)[4].

I Sverige finns idag omkring 60 000–64 000 finländska pensionärer. Inom de närmaste åren uppskattas siffran stiga till 70 000–80 000. De flesta mår bra, de har arbetat mycket, de har samlat in pensionspoäng, sparat i privata pensionsförsäkringar, de är relativt välbärgade och rörliga mellan olika länder, vilket innebär att de är öppna för radikala förnyelser inom äldrevården. De är också garderade inför eventuella obehagliga överraskningar under den senare delen av ålderdomen då behovet av hjälp och tjänster ökar.

Enligt rapporter från personal vid äldreboenden finns en liten riskgrupp, ungefär 10 % av de finländska pensionärerna som är placerade i svenska äldreboenden och som är understimulerade och ensamma. En del av dem lider av demenssjukdom och är i akut behov av vård, helst på modersmålet. Ofta rör det sig om personer som kom till Sverige på 1970-talet från Norra Finland eller Österbotten under den stora arbetslösheten. Då lockades arbetskraft från andra länder till Sverige. Dessa arbetslösa hade låg utbildning, många av dem flyttade först till södra Finland men ett antal kom till Sverige där de direkt hamnade i tungt industriarbete. Deras arbetsledare var ofta finskspråkiga, svenskstudier var inte så viktiga, och de förblev understimulerade.

De finländska arbetarna lärde sig att någorlunda kommunicera i praktiska sammanhang men språkstimuli förblev minimala. Detta till stor del därför att den organiserade SFI-undervisningen ännu inte hade börjat då dessa grupper

---

3 I lagen konstateras bl.a. ”att de nationella minoritetsspråken är finska, jiddisch, meänkieli, romani chib och samiska och att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken och att var och en som är bosatt i Sverige ska ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda svenska. Därutöver ska den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket” www.sverigefinne.nu

4 Sammanfattning av lagen och den av riksdagen år 2009 antagna språklagen presenteras kortfattat i broschyren *Sverigefinnar som nationell minoritet i svensk minoritetslagstiftning*, utgiven av Sverigefinländarnas delegation som är en paraplyorganisation för den sverigefinska nationella minoriteten. ”Delegationen har som mål att stärka finska språkets ställning och fortlevnad i Sverige, att utveckla den sverigefinska kulturen, att stödja bildandet av finskspråkig service inom olika samhällssektorer. Sverigefinnarnas delegation bildades våren 2010 som resultat av riksdagens minoritetspolitiska beslut. Delegationen har sedan bildandet erkänts som rollen som representant för sverigefinnarna i kontakter med den svenska statsmakten, statliga myndigheter, organisationen Sveriges Kommuner och Landsting och Europarådet” www.sverigefinne.nu

invandrade. Arbetsgivarna löste problemet med bristfälliga språkkunskaper genom att bilda arbetslag med en förman som också talade samma språk. På detta sätt löstes även kravet på informationsskyldighet om säkerhetsrisker. Därefter fortsatte dessa invandrare att leva i marginalen med föga översatt information om aktuella samhällsfrågor.

Sverigefinländarna är inte en enhetlig minoritetsgrupp utan det förekommer stora geografiska och språkliga skillnader: finnar med finska som modersmål, finlandssvenskar med svenska som modersmål, finska romer med finska och romani (kalé-dialekt), tornedalsfinnar med meänkieli, samer och övriga minoriteter med anknytning till Finland och det finska språket. Denna studie fokuserar enbart på finländska migranter (finska som modersmål; finnar och romer) 65+.

Finland har under en relativt kort tidsperiod utvecklats från ett agrart till ett högteknologiskt land bland världens mest framgångsrika länder. Man kan fråga sig på vilket sätt den snabba utvecklingen har påverkat den socio-kulturella situationen där förändringarna kan förväntas ha skett väsentligt långsammare? En vidare aspekt på händelseförloppet är iakttagelsen att många inflyttare till Sverige har haft en skör identitet och i många fall en bristfällig utbildningsnivå. Då dessa människor utsätts för migrationens påfrestningar förstärks utsattheten. Ålderdomen kommer sedan som en överraskning som man inte har planerat för[5]. Även för samhällsorganen uppkommer en form av överraskning eftersom det inte funnits en planering för de anpassade äldreboenden som krävs. Utvecklingen har varit så prekär att nya modeller i äldreomsorgen skyndsamt måste utvecklas. I denna process är naturligtvis de äldres erfarenheter av största vikt.

Prognoser om hur framtidens äldreomsorg ska klaras av då allt färre barn föds men allt fler blir äldre och behöver äldreomsorg har orsakat att forskning om äldre och äldreomsorg på kort tid blivit ett populärt och viktigt forskningsfält inom flera olika vetenskapliga discipliner. Traditionellt har studier om äldre tillhört ämnet gerontologi. Gerontologi är läran om åldrandet och studiet av åldersrelaterade förändringar i livsprocesser från uppnådd mognad till individens död. Gerontologi omfattar basalbiologiska och klinisk-medicinska, humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner. Gerontologi i ett etymologiskt perspektiv återspeglar historiens asymmetriska förhållande mellan könen: termen är sammansatt av det grekiska ordet geron = gubbe och logos = lära, alltså betyder gerontologi ursprungligen ”läran om gubbe” (Tornstam 2007: 9) eller ”läran om gammal man” (Ernsth Bravell 2011: 21). Numera är termen ett tvärvetenskapligt

5 Finland-Samfundet (bildades 1927) är en intresse- och serviceorganisation för finska migranter världen över. Samfundet informerar bl.a. om frågor kring återflyttning, social/hälsovård och pension. Samfundet har utställt en informationsguide för seniorer som vill flytta tillbaka till hemlandet *Senioråterflyttarens guide* www.suomiseura.fi

täckande nyckelbegrepp[6] som naturligtvis omfattar båda könen, även om det fortfarande saknas kunskap om det som är specifikt för äldre kvinnor[7]. I denna studie beaktas genusperspektivet särskilt.

Denna studie innehåller livsberättelser och kompletterande djupintervjuer med sverigefinska pensionärer (65+) och på dessa djupintervjuer baserade noveller som senare lämnats in skriftligen. Åldersstrukturen rör sig mellan 65–93. Skribenter/intervjupersoner har valts ut via Riksförbundet Sverigefinska pensionärers aktiviteter: skrivarkurser, tillställningar i Finska Herrgårdens Sinnenas trädgård, via kontakter med rapportförfattarens tidigare arbetsplatser. Den största delen av materialet kommer från sverigefinska pensionärers aktiviteter, d.v.s ”Pensionärsparlamentets ” årliga kryssningar till Helsingfors med ca 300–500 deltagare under åren 2008–2010. En av konferensens (2008) mycket uppskattade föreläsningar handlade om livsberättelser. Föreläsaren Kirsti Ijäs uppmanade sverigefinska migranter att skriva ned sina erfarenheter: många finländare bär med sig traumatiska, obearbetade erfarenheter från kriget. Dessa upplevelser kan ha blivit släkthemligheter som tynger och går i arv i generationer. De migranter som har lämnat landet möter fler oväntade svårigheter. Föreläsningens budskap var att bryta upp krigets tysta konvention att tiga om trauman. Dagens materiella välmående och distansen till händelserna tillåter oss att se tillbaka på våra villkor och skriva ned berättelser som eventuellt kan både befria berättaren från sina trauman och ge stoff för en ny historieskrivning. Ingen vill få psykiska eller fysiska skador av obearbetade trauman. Alltså är det av största vikt att avreagera sig och skriva ned sin personliga historia.

---

6 Gerontologi som forskningsgren är relativt ung. Inom denna gren är Norden framstående. Definitionen gerontologi från Nordisk Gerontologisk Förening: ”Gerontologi är läran om åldrandet och studiet av åldersrelaterade förändringar i livsprocesser från uppnådd mognad till individens död. Gerontologi omfattar basalbiologiska och klinisk-medicinska humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner” (Ernsth Bravell, 2011: 25).

7 Ett svenskt exempel på asymmetrin mellan könen inom gerontologin har varit den ensidiga fokuseringen på kategorin ålder, vilket har osynliggjort kvinnors tillhörighet. Under en lång tid diskuterades pensioneringschocker, omställningsproblem och exkludering från arbetslivet ”som ålderdomens stora problem” trots att en stor del av den tidens kvinnor inte hade yrkesarbetat. Kvinnornas uppgift var att stödja mannen i sitt åldrande. Med denna ensidiga fokusering osynliggjordes intressemotsättningar och ojämlikhet mellan äldre kvinnor och män. Även tilläggspensioner som skulle förbättra de äldres levnadsstandard, gynnade männen men detta faktum tonades ned (Jönson 2002: 124–125). Gerontologi i ett etymologiskt perspektiv är egentligen en paradox, eftersom den senare delen av ålderdomen i stort sett är en kvinnofråga inom äldrevård och äldreomsorg: kvinnorna är i stor majoritet bland såväl vårdpersonalen som vårdtagarna (Jönson 2002: 16).

En del av konferensdeltagarna (2008) hade redan tidigare deltagit i expressiva skrivarkurser och biblioterapi[8], anordnade av olika studieförbund och finska föreningar. En del blev inspirerade av konferensens föreläsare.

Det var mycket överraskande och intressant att få in så många bidrag av sverigefinska pensionärer som ville berätta om sitt liv i en novellform. Såväl novellskribenterna som de intervjuade gavs löfte om anonymitet för att säkerställa ett friare ordflöde.

Pensionärernas ålder varierade från 65 och uppåt. Ålder som kategori behöver en närmare definition. Det finns olika sätt att mäta ålder: kronologisk ålder, social ålder, psykologisk ålder, biologisk ålder och upplevd ålder (Josefsson 2009: 43)[9]. Kronologisk ålder är avståndet från födseln.

Sverige har i nuläge en rörlig pensionsålder från 61–67 år. Utifrån kronologisk ålder talas enligt Statistiska Centralbyrån om ”yngre äldre” 65–79 år och ”äldre äldre” 80 år och mer. I många studier delas åldersgrupperna upp i undergrupper: ”unga äldre”, ”medel äldre”, ”gamla gamla” och ”mycket gamla”. I denna studie används begreppen ”yngre äldre” och ”äldre äldre”.

---

8 Biblioterapi är en process i två faser: 1. läsning av utvald litteratur som passar in i kursdeltagarens livssituation där hon/han identifierar sig, känner igen sig i texten och lever sig in i den så mycket att hon/han får hjälp att se på sitt eget liv från ett nytt perspektiv. Vid sidan av läsupplevelsen utvecklas och används senare kursdeltagarnas egna levnadsberättelser. Efter diskussion och textanalys av andras berättelser kan kursdeltagarnas egna berättarreservoarer öppnas. 2. Expressivt skrivande där kursdeltagarna kan återge personliga erfarenheter, minnen, trauman. När svåra upplevelser kläs i ord, kan en distansering ske och eventuellt en läkande process börja. Ett expressivt skrivande kan förbättra livskvaliten. Biblioterapin har blivit en populär form i skrivarkurser. Litteratur inom området, t.ex. *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande* av Peter Öberg 1997, *Ihmissuhteen kypsyyskoe* av Kirsti Ijäs 1984, *Hoitavat sanat. Opas kirjallisuusterapiaan* av Silja Mäki och Terhikki Linnainmaa (red) 2005 och *Att tiga eller tala. Litteraturterapi – ett sätt att växa* av Juhani Ihanus 2004.

9 Den sociala åldern utgår från individens funktion i det sociala sammanhanget vilket innebär olika roller: att vara skolelev, vuxen, arbetande och pensionär. Den sociala åldern anger hur olika roller och positioner förändras med tiden. Psykologisk ålder innebär individens anpassningsförmåga till yttre krav från omgivningen – intelligens, minne, personlighet och inlärningsförmåga. Den biologiska åldern anger individens prestations och funktionsförmåga i förhållande till livslängden. Ett mått på individens biologiska ålder är de olika organens funktion. Ålder kan ha olika innebörder för olika individer. Den upplevda åldern behöver inte vara den samma som ovannämnda mått på ålder (Josefsson 2009: 43–44).

2.

Analytiska startpunkter

Intersektualitet[10] är ett begrepp som samlar upp kritiken mot tendensen att endast ta hänsyn till en kategori eller en social position i taget (Erlandsson 2009: 50). Betraktelsesättet utifrån intersektualitet har blivit populärt särskilt i genusforskning genom att belysa förhållandet att ingen enskild grupp kan ses som en homogen grupp med lika villkor för alla. Olika kategorier enligt kön, ålder, klass, etnicitet, funktionshinder, sexualitet etc. samspelar och konstruerar varandra. Kategorierna är inte heller statiska, deras betydelser och gränser är i ständig förändring, omvandling, både i relation till olika sammanhang och i relation till varandra. Intersektualitet handlar alltså om att studera vad som händer när olika kategorier samverkar med varandra.

Genus, klass, etnicitet, ålder, sexualitet är huvudkategorier som till stor del definierar detta undersökningsmaterial. Klass som kategori är inte tydlig men olika aspekter som kan relateras till klass är yrkestillhörighet och utbildningsnivå.

Kön och genus är också begrepp som kan behöva definieras närmare. Engelskan skiljer mellan sex och gender vilket saknar motsvarighet i svenskan där man talar om biologiskt och socialt kön. Skillnaden mellan dessa begrepp är inte tydlig. Därför används det överlappande begreppet genus i denna undersökning.

Såväl postkolonialism, genusvetenskap och intersektionalitet har efterlyst alternativa berättelser som utmanar rådande uppfattningar om makt, genus-

10 Intersektionalitet = både sammanlänkande (av latinets inter: mellan, förenande) och separerande (av latinets sectio: sönder/genomskärning). Intersektualitet innebär således både kopplingar och skillnader (Rosenberg 2007: 81).

relaterad kunskap och erfarenhet. Därmed blir det angeläget att synliggöra och diskutera de erfarenheter av rasism, diskriminering och exkludering som präglar formandet av sociala identiteter. Speciellt betonas diskursen och historiens betydelse i formulerandet av alternativa berättelser som kan skapa andra grunder för identitetsskapandet. Alternativa röster och motberättelser kan influera vid omformulerandet av rådande uppfattningar.

Denna studie vill således lyfta fram de sverigefinländska pensionärernas situation med utgångspunkt i äldreomsorgens realitet. I vardagen blir olika slags brister, spänningar mellan önskemål/vardag och maktrelationer synliga. En analys utifrån äldre sverigefinländares perspektiv är efterfrågad för kunskapen om hur framtidens äldreomsorg skulle kunna formas.

Livsloppen formas olika för män och kvinnor. Dels är de biologiska förutsättningarna olikartade och dels konstruerar samhället olika roller för män och kvinnor.

Är det ”Goda åldrandet” socialt konstruerat? Hur skiljer det sig mellan olika kulturer? I den västerländska kulturen förknippas ”Det goda åldrandet” med individualism, självständighet, framgång. Den ursprungliga termen ”successful aging” konstruerades i USA, den skulle återspegla den amerikanska framgångsdrömmen (Tornstam 2007: 186–188). I många andra kulturer betonas andra kvaliteter i samband med det goda åldrandet; t.ex. samhörighet, det ömsesidiga beroendet och givandet, tryggheten i familjen.

Hur är det här i Sverige, hur lever sverigefinländarna i ålderdomen? Har de speciella behov, önskemål som de vill framföra? Har de tillräckligt starka sociala nätverk där de känner sig trygga? Har de speciella önskemål, t.ex. angående språket, finländska nätverk och senare möjligen en chans till ett finländskt äldreboende? Hur viktigt är det med den inhemska gemenskapen? Vad berättar djupintervjuerna? Vad kommer fram i livsnovellerna?

Dagstidningar presenterar ofta oroande rapporter om de äldres situation inom vården. De äldre förvaras hellre än vårdas ”som kolli på väg till nästa okända avhållningsplats”. Åldringar med ett främmande modersmål är dubbelt utsatta. Ibland diagnostiseras de felaktigt såsom lidande av demenssjukdom, vilket kan ha sin förklaring i språkförbistring (Ekman/Heikkilä 2010: 122–124). Ett mått på ett samhälles utvecklingsnivå är hur det tar hand om sina svaga; barn, handikappade, invandrare, arbetslösa, sjuka och äldre mm. De äldres roll i samhället utgör nog ett av nutidens tabuämnen. Fler och fler blir äldre men hur ska ungdomen i framtiden kunna ta hand om oss gamla som är så många? Hur ska sverigefinländska åldringar få en värdig ålderdom efter ett helt livs arbetsinsats för Sverige? Studien vill komma närmare de etniska äldres problem utifrån sverigefinländska perspektiv.

Västerlandets fixering på ungdom bidrar till att försvåra individens utveckling mot de äldres intressen genom att överskugga och osynliggöra utvecklingsupp-

gifterna i den andra livshalvan. Det saknas kunskap, stimulans, stöd för en värdig omsorgsplan för de äldre. Den allmänna utvecklingen mot de äldres behov av andra alternativa värden t.ex. samhörighet med etniska rötter, diskussioner av historiska rötter, krig, trauman, andlighet/filosofi/gerotranscendens/religion förhindras av det västerländska samhällets värdemönster och föreställningar om hur åldrandet bör gestalta sig.

Studien vill förstå de äldre finländarnas roll i livet som helhet, baserat på deras egna upplevelser. Genom deras erfarenheter kommer man närmare människan än vad statistiska genomsnittsmått kan beskriva. Berättelserna av de äldre visar föränderligheten och variationen i mänskliga öden i Sverige och strävar efter att integrera de exkluderades erfarenheter som en del av nationen. Med andra ord öppnar de det mänskliga samfundets rikedom att inkludera kategorier som hittills inte varit delaktiga i det erkänt mänskliga som skulle tas med t.ex. i historieskrivningen.

3.

Om etnicitet, språk och gemenskap

Etnicitet är en komplexfylld fråga. Alla är vi etniska men då vi befinner oss i andra kulturer, konfronterar vi oss med vår etnicitet gentemot andra. Alltså är etniciteter alltid situationsbundna. Definitionen av en grupps etnicitet blir tydlig om den ställs i förhållande till andra etniska gruppers definitioner av sig själva. Följaktligen handlar etniciteten om kontrastering. Etnicitet är att särskilja oss själva från andra, att dra en gräns mellan vi och de på basis av vad vi påstår om oss själva och vad de andra tror om oss. Etniciteten är alltid en gränsdragning och därmed föränderlig: vi beskriver dem, de beskriver oss, det andra är alltid avhängigt av vilka vi är (Torres 2010: 22).

Under de senaste decennierna har olika vetenskapliga discipliner intresserat sig för begreppet socialt kapital (Hyyppä 2007: 38–58). Numera finns det ett antal definitioner av och diskussioner om begreppets innebörd. Denna studie använder enbart en komponent av det breda teoretiska begreppet, dvs. socialt nätverk (Hyyppä 2007). Det sociala nätverket inkluderar i första hand tillgång till biologiskt eller alternativt familjärt nätverk, i andra hand tillgång till gemenskap i föreningar, hobbyverksamhet, fritidsaktiviteter, deltagande i kulturerbjudanden mm.

En välmående finlandssvensk minoritetsgrupp på Finlands västkust har förvånat många forskare därför att gruppmedlemmarna har en högre medelålder än andra i landet. Vad är hemligheten bakom deras höga ålder? I Hyyppäs och J. Mäkis studier kring dessa äldres välmående spelar deltagande, samhörighet och aktivitet i ett socialt nätverk en betydande roll både för välmående och livslängd. Med socialt nätverk menar han all mänsklig samvaro i en grupp där de äldre trivs, känner tillit till gruppen och där de själva kan vara aktiva. Enligt Hyyppä befrämjar deltagande i sociala och kulturella aktiviteter andlig virilitet vilket förlänger livet (Hyyppä 2007: 112). Av detta följer att språket är ett avgörande element i den äldre migrantens livssituation.

Språket är en kategori som skapar identitet och det är också via språket genom vilket maktutövningen sker (Said 1994: 273). Minoritetskulturer har i alla länder varit problematiska (överskotts)kategorier i utformandet av nationens historia och kultur. Under 1990-talet har det dock skett en tydlig förskjutning från centrum till periferi i analyser av nationella kulturfenomen. För detta paradigmskifte stod oftast postkoloniala studier där speciellt de marginella gruppernas röst kommer till tals. Där betonades att en ”kontrapunktisk” utgångspunkt med globala intentioner skulle ge en mer heltäckande och sannare bild jämfört med analyser av de traditionella skolorna som enbart framhäver majoritetens hjältesaga. Det kontrapunktiska perspektivet innebär att historieskrivning, kulturfenomen, texter mm både från västliga centrum och från övriga världens marginaler ställs i förhållande till varandra. Därtill bidrog genus- och queerteoretiska aspekter till studierna, varefter flera kategorier togs i betraktelse: kön/genus, klass, ras, etnicitet, ålder. Den sammanfattande analysmetoden började kalla för intersektualitet där de olika kategoriernas inbördes relationer, makt/beroende, majoritet/etnicitet, majoritetsspråk/mindre språk, heterosexualitet/bi- och homosexualitet, yngre generation/äldre generation mm blev självklara diskussionsunderlag.

Teuvo, 80 och Maija, 76, minns tillbaka hur det var på 70-talet då de nyligen hade flyttat till Sverige:

> *Meidän pojan piti aloittaa koulu silloin…ruotsinkielisessä koulussa. Jonkin ajan päästä tuli koulun rehtori kotikäynnille. Asianansa oli kehottaa meitä vanhempia puhumaan ruotsia keskenämme, jotta pojan kielen oppiminen tehostuisi. Ei mekään niin paljon osattu ruotsia siihen aikaan…se oli 70-luvulla. Paljon on tapahtunut sen jälkeen…Me puhutaan sujuvaa ruotsia nyt ja meillä on työkarriääri takanamme…muttei se takaa, jotta tulis paremmin toimeen ruotsalaisten kanssa! Kun me jäätiin eläkkeelle niin hankittiin asunto Espanjasta. On se kumma, me osataan huonommin espanjaa mutta käy paljolti paremmasti keskustella ja saada tuttavia espanjalaisista! Se on huumorin ansiota! Huumori sopii yhteen espanjalaisten kanssa muttei melkein ollenkaan ruotsalaisten kanssa! Minä asuisin mielelläni Espanjassa vuodet ympäri, mutta vaimo ei tykkää kesäkuumasta niin me asutaan vieläkin kahdessa maassa (Teuvo 80).*

> *Vår son skulle börja skolan då…i en svenskspråkig skola. Efter ett tag kom skolans rektor hem till oss på besök. Hans ärende var att uppmana oss föräldrar att tala svenska hemma med varandra för att stimulera sonens språkinlärning. Vi kunde inte mycket svenska själva på den tiden…Det var på 70-talet. Mycket har hänt sedan dess… Vi talar flytande svenska nu och har en arbetskarriär bakom oss… men det garanterar inte att man skulle komma bättre överens*

med svenskarna! Då vi gick i pension, skaffade vi en lägenhet i Spanien. Det är märkligt men vi kan ju mycket sämre spanska men det går ändå långt bättre att konversera och att få vänner av spanjorer för det är humorn som hjälper på vägen! Humorn går bra ihop med spanjorerna men nästan inte alls med svenskarna! Jag skulle gärna bo i Spanien året om men min fru tycker inte om värmen på sommaren, så vi bor fortfarande på två länder.

Senare blev det flera förnyelser inom minoritetspolitiken i Sverige: ”Målet för den svenska minoritetspolitiken är att ge skydd för de nationella minoriteterna och stärka deras möjligheter till inflytande samt stödja de historiska minoritetsspråken så att de hålls levande. Regeringens och riksdagens minoritetspolitiska beslut innebär att fem grupper erkänns som nationella minoriteter i Sverige. Det gäller samer, som också är en urbefolkning, sverigefinnar, tornedalingar, romer och judar. Samtliga dessa grupper har funnits i Sverige under mycket lång tid. För att målet för minoritetspolitiken ska kunna förverkligas krävs att samtliga nationella minoriteters behov och intressen beaktas i alla delar av landet och på alla nivåer i samhällsförvaltningen. Det gäller såväl statliga myndigheter som kommuner och landsting. De områden som särskilt berörs av den nationella minoritetspolitiken är följande: utbildning, kulturverksamhet, äldreomsorg, inflytande för de nationella minoriteterna ” (Kulturförvaltningen http://www.kultur.stockholm.se).

Ett av de fyra viktigaste områdena inom minoritetspolitiken är äldreomsorgen[11]. Flera forskningsdiscipliner och konferenser inom området efterlyser forskning om de äldre. Det behövs mer forskning om de äldres situation, erfarenheter, behov och önskemål inför och under pensioneringen. Det är viktigt att registrera erfarenheter framför allt utifrån de äldres perspektiv.

Etnicitet och språk är nära förknippade med identitetsprocessen. Akademisk forskning kring äldre invandrares tvåspråkighet är ett relativt nytt område. Hittills vet man dock enligt språkvetenskapliga studier att det vid åldrandet hos tvåspråkiga personer sker vissa språkförändringar. Efter pensioneringen återgår många tvåspråkiga mer till den egna språkgruppen; familjen, släkten, rötterna. Relationerna med arbetskamrater från den andra språkgruppen minskar med åren eller så småningom upphör helt. De tvåspråkiga invandrarnas språk blir sämre och brytningen ökar.

Tidigare helt tvåspråkiga patienter med tendens till demens får svårt att hålla isär språken. De börjar blanda ihop språken, brytningen ökar och i de senaste stadierna av sjukdomen använder den demenssjuka nästan enbart sitt modersmål, oftast utan att själv veta om det. Den demenssjuka kan förstå vårdarens tal men svarar på sitt modersmål. Denna fas innebär verkligen kommunikationssvårig-

11 Socialstyrelsen har kommit ut med en rapport om *Nationella minoriteter och äldreomsorgen. En intervjuundersökning om äldres uppfattning om kvaliteten i äldreomsorgen*, 2011.

heter mellan den demenssjuka och vårdaren. Den demensdrabbade är inte medveten om att hon/han inte använder samma språk som vårdaren. I stället blir de frustrerade/deprimerade/aggressiva av att inte bli förstådda. Utan en fungerande kommunikation blir patienten till slut ordentligt förvirrad vilket ofta tolkas som en svårare grad av demens än det egentligen är frågan om (Ekman 1993; Ekman & Heikkilä 2010: 122–126).

Att lära sig ett främmande språk från en annan språkfamilj då man inte har några tidigare språkstudier utan enbart sitt eget språk att referera till, kan erbjuda oväntade överraskningar. På 70-talet hade den organiserade SFI (svenska för invandrare) – undervisningen ännu inte kommit i gång. Arbetsgivarna löste problemet genom att bilda arbetslag med en förman som talade samma språk. I fabriker kunde olika lag med olika språk med sin förman arbeta sida vid sida. Arbete i tung industri kräver en hård fysisk prestationsinsats, det blir inte krafter över för egna språkstudier på kvällarna då det knappast blir tid över den egna familjen.

Under flera konferenser för sverigefinska pensionärer i samarbete med Viking Line (där varje år 300–500 pensionärer deltog) har det tydligt framkommit hur stort behov de finländska pensionärerna har att återge sina livsberättelser; de har varit med om kriget, händelser som de under ett helt liv har försökt att förtränga. Det fanns ingen krishjälp att få på den tiden. Officiellt fanns det knappast några psykiska sjukdomar då, även om många soldater kom hem som förändrade, främmande personer, märkta av kriget. Återuppbyggnaden av landet krävde att man skulle vara tapper, framåt. Det var inte socialt acceptabelt att känna sig svag och sårbar, landet skulle byggas upp med nya krafter! En allmän opinion var att man inte skulle diskutera krigsminnen utan lämna dessa därhän. Ett förträngt minne kan dock göra sig gällande efter en lång rad av år. Det har ofta lämnat ärr för livet men gör upprepade försök att bli befriat. En tydlig tendens är att många såväl krigsveteraner som krigsbarn har ett behov att bearbeta sina minnen med andra som haft liknande upplevelser. De vill inte ta sina traumatiska minnen med sig i graven. Därtill är migration, flyttning till ett annat land, en stor omställning som kan ge upphov till varierande diskussionsämnen och berättelser.

Det sociala nätverket för många finländare innebär framför allt att man får diskutera om faktiska händelser utan att längre behöva dölja sina känslor. En finländsk pensionär som blir placerad i ett svenskspråkigt pensionärshem med svenska pensionärer kan inte nå denna slags gemenskap hur bra han än kan svenska. Den gemensamma historiska bakgrunden diskuteras helst med landsmän som har upplevt samma mödosamma strävanden.

Reino, 81, på ett svenskt pensionärshem, kan representera flera landsmäns behov av att diskutera förträngda krigsminnen:

> *Minä oon vaiennu yhdestä tapauksesta koko elämäni… en oo voinu kertoo… sota-ajan kauheita tapauksia…sillon ku olin laps…ei kenenkään tarvi viedä*

kauheita kokemuksia hautaan…ei…kenenkään. minä oon yrittäny aloitella keskustelua…yrittänyt monta kertaa ilman tulosta. Ruotsalaiset ei oo kiinnostunu sota-ajasta. Ne katsoo poispäin…: "jaha"…sanovat ja katsovat pois tai sitten se toimii niin ku yks toinen eläkeläinen teki: "et kai vai aio kertoa niistä nyt ja pilata meidän iltaa!". Silloin ymmärsin, ettei sellaisia asioita pidä ottaa puheeksi ruottalaisten kanssa! Mutta suomalaisten maanmiehien kans…mainitte jotain sodasta, heti saat vastakaikua ja voi tulla keskustelua tuntikausiksi. Jälkeenpäin on vähän parempi olo. Oot saanu keventää taakkaas. Selvähän se jotta haluan seurustella ja keskustella omien maanmiehien kanssa! Ruotsalaisten tilaisuudet ei oikein ole meille surumielisille immeisille, jokka kantaa traumoja sydämessä! Ruotsalaiset eläkeläiset on hyvinvoipia, ei niillä ole sotatraumaa, ne haluaa pitää hauskaa: "sätta lite guldkant på livet" vanhanakin, niin ne sanoo. Muttei me voida "sätta guldkant på livet" ennenku ollaan keskusteltu loppuun nakertavat ja kaivavat sotakokemukset. Eikä vaa isämme, joista tuli sotainvalideja, me myös me lapset jouduttiin kokemaan kauheita sotamuistoja. Meidän täytyy saada seurustella toistemme kanssa, keskustella puhki nämä vaikeat muistot, joista ollaan vaiettu kaikki nämä vuodet.

Minä puhun hyvää ruotsia ja oon aina luullut ettei kielellä väliä! Mutta kulttuuri, historia…kyllä vaan…ajattele, että menee niin monta vuotta ennen kuin käsittää! Minkäs takia sitä yrittää toista kansakuntaa käsittämään sitä mitä on kokenut! Yritäppäs kertoa kauhutarinoita heille. Ei, se oli tyhmästi tehty minulta! Lopuksi sitä käsittää, että haluaa olla yhdessä oman maanmiehien kanssa vanhuutensa ja vanhainkodissa. OK, mukavaa, jos olis kansainvälistäkin. Mutta omat maanmiehet kaikkein parasta. Erityisesti jos on sellaisia maanmiehiä, joilla on yhtä painava taakka ku minulla ja yhtä voimakas halu keventää taakkaansa! Pala palalta oonki sitä tehny, tietyt demoonit on karistettu, mutta vielä on pahin matkatavaroitteni joukossa. Ennen kuin kuolen kerron kyllä kaikkein pahimmankin vielä…mutta pitää olla oikea henkilö… ehkä sinä tutkija, jos tavattaisiin vielä kerran kokonaisen päivän, juotais vähän viiniä…minulla on luottamus sinuun…sun isäshän oli sotaveteraani… mitäs sanot? (Reino 81).

Jag har tigit om en händelse hela mitt liv…jag har inte kunnat berätta…. fruktansvärda händelser i krigstiden…då jag var barn. Det är dags nu…det är dags nu….Ingen behöver ta med sig så fruktansvärda upplevelser i graven…nej… ingen…Jag har försökt starta en diskussion…försökt många gånger utan resultat. Svenskarna är inte intresserade av krigstiden…de tittar bort…jaha…säger de och tittar bort eller agerar som en annan pensionär gjorde: "du tänker väl inte berätta om det nu och förstöra vår kväll?" Då förstod jag att sådana här saker inte ska föras på tal bland svenskar! Men hos finländska landsmän…

nämn något om kriget, så får du genast gensvar och det kan bli diskussion i timmar. Efteråt mår du lite bättre. Du har lättat ditt bagage. Det är klart att jag vill umgås och diskutera livet med egna landsmän! Svenska tillställningar är inte för oss, melankoliska individer som bär trauman i hjärtat! Svenska pensionärer är välmående, de har inga krigstrauman, de vill ha roligt, ”sätta lite guldkant på livet” i ålderdomen också, heter det. Men vi kan inte ”sätta guldkant på livet” förrän vi har diskuterat färdigt med våra gnagande, tärande krigserfarenheter. Det är inte bara våra fäder som blev krigsinvalider, det är vi också, vi barn som fick uppleva hemska krigsminnen. Vi behöver umgås med varandra, diskutera dessa svåra minnen som vi har tigit om alla dessa år. Jag talar bra svenska och har alltid trott att språket inte spelar någon roll! Men kulturen, historien! ... Visst ja… tänk att det ska ta så många år innan man fattar! Varför skulle man försöka få en annan nation att fatta vad man varit med om! Försöka att berätta skräckhistorier för dem? Nej, det var dumt av mig!! Till sist fattar man att man vill vara tillsammans med sina landsmän i ålderdomen, på pensionärshem! Ok, trevligt om det är internationellt också! Men landsmän är det allra bästa! Speciellt om man har landsmän med ett lika tungt bagage som jag och en lika stark vilja att lätta sin börda! Bit för bit har jag gjort det; blivit av med vissa demoner men fortfarande finns det värsta kvar i bagaget. Innan jag dör, skall jag berätta det allra värsta också….men det ska vara en rätt person…. kanske du forskaren, om vi skulle ses en gång till, en hel dag och dricka lite vin…Jag har förtroende för dig… din far var ju krigsveteran…vad säger du?

Haastattelija: Entäs ammattiauttajat? Psykologit, psykiatrit, sota-veteraanien ja sotalasten kriisiterapiaryhmät; on monia yhdistyksiä, jotka tarjoavat apuaan. Oletko saanut mistään näistä tukea?

Intervjuaren: Och den professionella hjälpen då? Psykologer, psykiatriker, kristerapigrupper för krigsveteraner och krigsbarn; det finns flera föreningar som erbjuder hjälp. Har du fått stöd från någon av dessa?

Reino: Tukeako? No joo, oon kyllä ottanu vastaan niitten kädenojennusta, jaa, vissiinkin pudottanut ainaki puolet painajaisista, mutta ne viimmeiset kummajaiset kierttää yhä pään sisässä, niitäku ei noin vaa tipautekkaa pois. Ne ei niinku lähde sieltä noin vain, on niinku tahmea jumittuminen käynnis ja jauhaa… Ehhei kuule ruottalaisten psykiatrien kans on yhtä tyhjää; ei pysty luomaan senaikaista tilannetta! Kerran, kun olin selostamassa tilannetta, niin likka kattoo vaan ikkunasta ulos (varmaan muisti jotain omaa juttuaan) ja sitten sanoi: mielenkiintoista, kerro lisää, vaikka siihen olisi väkevän kertomuksen päätteeksi pitänyt antaa väkevä kommentti tai vaikka vain ohhoo.

Siihen päättyi ruotsalainen terapia! Suomalaisissa apujoukoissa, keskustelutilaisuuksissa ym. on kyllä kevennetty reppua, on! Mutta kun sielläkään ei sitten pystyny kuiteskaa kertomaa kaikkein pahimpia juttuja, jättäny ne aina vaa toistaiseksi, nii yhtäkkiä sitä onki täälä ruottalaisessa vanhainkodissa niin mitä täällä kertoa? Ku se aika menee eikä ehdi, ei muista, kukaan ei kuuntele eikä välitä (Reino, 81).

Reino: Stöd? Nja, jag har tagit emot deras handräckning, javisst har jag sluppit minst hälften av mardrömmarna men de allra sista demonerna kretsar fortfarande i min hjärna, dessa tappar man inte bort så lätt inte. De lossnar liksom inte, det är som en trög fördämning som håller på och malar… nehej det är lika med noll hos den svenska psykiatern; det går inte att återskapa en situation från den tiden! Då jag skulle förklara situationen, tittade flickan bara ut genom fönstret (hon tänkte säkert på något eget) och säger: ”så intressant, berätta mer”! Efter min mustiga berättelse skulle man ha väntat en starkare kommentar eller åtminstone jösses eller något liknande. Där slutade min svenska terapi! Bland de finska hjälporganisationerna, diskussionstillställningarna mm. har man nog lättat av sitt bagage! Men då man där inte heller har kunnat berätta det allra värsta, utan bara lämnat dessa tills vidare…och så helt plötsligt är man placerad här på det svenskspråkiga äldreboende, så vad ska man berätta här? Tiden går, man hinner inte, ingen lyssnar, ingen bryr sig.

Historiens betydelse som en identitetsskapande kraft är erkänd. En historia där individen kan känna igen sig ger bekräftelse och binder individen rumsligt till nationen.

De finländska pensionärsföreningarna runt om i landet samlar in berättelser från sina medlemmar som vill berätta sina erfarenheter för eftervärlden. Dessa berättelser kan ses som ett unikt forskningsmaterial som eventuellt kan publiceras som en novellsamling.

Livsnovellerna med kompletterande diskussioner och intervjuer gav ett tydligt resultat: Flertalet av skribenter/intervjuade uppskattar modersmålets betydelse och den egna etniska kretsen som trygghet i ålderdomen. Tjänster på modersmålet och det sociala nätverket är en förutsättning för ett äldreboende med kvalitet. Diskussioner med landsmän som har samma historiska bakgrund ger trygghet, bekräftelse och en meningsfull dialog.

4.

Du är vad du heter – namnet är en del av identiteten

Det går inte att negligera frågan om stigmatisering när det gäller en migrants identitetsprocess. Även om attityderna mot finländska migranter med åren har blivit mer positiva, har många sverigefinländare erfarenheter som satt spår på självuppfattningen. Migrantens identitet som psykologiskt begrepp motsvarar en viss känsla av kontinuitet i sin jag-upplevelse trots att hon är medveten om att hon undergår förändringar i det nya landet. En långvarig konflikt mellan en migrants självuppfattning och andras uppfattning kan leda till en nedbrytning av personligheten.

Stora förändringar i levnadsförhållanden som en migrant är tvungen att genomgå kan innebära, att känslan av kontinuitet i den egna existensen kan bli rubbad. Hemlandets trygga identitet från barndomen kan efter utvandringen bli mer avlägsen medan andra grunder blir mer betydelsefulla. Migranten ska åter upprätta en identitet som stöder henne i mötet med de nya levnadsvillkoren. Idealet är en balans mellan den egna både den gamla och den nya förändrade jag -uppfattningen och de andras uppfattning om henne/honom. Identitet är en livslång process, påstår den franska feministisk-filosofiska psykoanalytikern Julia Kristeva (1991)[12].

Migranter kan konfronteras med sitt jag i ett nytt perspektiv på många olika områden. Ett av områdena är identitet och namn. Människan upplever sitt namn som en del av sig själv. Dess innebörd är förankrad i individens förflutna och bidrar till upplevelsen av kontinuitet i den egna existensen. Att fråntas det egna

12 Julia Kristeva, migrant själv i Frankrike, har studerat psykologiska företeelser utifrån en migrants perspektiv i *Främlingar för oss själva* 1991 (1988).

namnet och dess innebörd är förnedrande, och nedbrytande såsom att fråntas en del av identitet. Att konfrontera det nya landet med sitt namn, kan ge upphov till många oväntade infallsvinklar, överraskningar som man minst anar. Det vackra efternamnet på hemlandets språk låter, ger associationer till, eller rent av betyder något skrattretande eller oanständigt på svenska. Först kan man skämta om det men efter ett par år är man så trött på skratt, insinuationer, sneda mungipor, höjda ögonbryn t.ex. på läkarmottagningar då namnet ropas upp att man till slut reagerar på det minsta leende; namnet har blivit ett problem. Identiteten har blivit instabil. Pentti, 78, har samlat in material om namnets betydelse utifrån ett migrationsperspektiv.

> *Minä olen useamman kerran ollut muuttamassa suomalaista sukunimeäni joksikin muuksi, vaikkei nimeni ruotsalainen merkitys ole ollenkaan pahimpia mitä suomalaiset nimet saattavat olla. Se on vaan hieman hilpeyttä herättävää työpaikan yhteyksissä, silloin kun pitäisi antaa luotettava vaikutus. Ruotsalaiset työkaverini kehottivat minua alkujaan vaihtamaan nimeni paremmin heille soinnahtavaan. Nimen vaihdossa oli paljon hankaluutta. Patenttilaitos ei hyväksy jo käytössä olevia nimiä. Heillä oli lista uudenlaisista, ruotsalaisista nimiehdotuksista, muttei mikään listan nimistä miellyttänyt minua. En halunnut nimekseni jonkinlaista ”toft”-loppuista. Sellaisia ehdotuksia oli monta. Oikeastaan en halunnut ruotsalaista nimeä, koska en ole ruotsalainen. Toista on, jos on naimisissa svenskin kanssa, silloin on syvempi yhteys ruotsalaisuuteen.*
>
> *Minun nimeni voisi olla lyhyt suomalainen nimi, jolla ei olisi kummallisia ruotsalaisia mielleyhtymiä, mutta sellaista oli vaikea löytää. Sitten tuli merkillisiä mietteitä; niin mitäs nimeä minä haluan kantaa? Nimellä täytyy olla jonkinlainen kytkentä minuun, sen pitää ilmentää jotain minun taustastani. Ruotsalaisetko vaan sanelevat uuden nimen minulle, nimen joka kuulostaa hyvältä heidän korvaansa? Nimenmuutoksesta ei tullut mitään, tuumailut ottivat vallan, mikään nimi ei tuntunut omaa nimeä paremmalta. Joskus vain elämä päättää. Nyt eläkeläisenä vuosien päästä katselen huvittuneena entistä nimenmuuttoinnostustani. Miksi muuttaisin nimeni? Nyt minulla on vahvemmat siteet sukuuni kuin koskaan ennen, haluan kantaa sukunimeäni viimeiseen asti. Edustan nimeäni täysin, sillä se merkitsee alkuperäisesti kaunista, ja se edustaa sukuani ja historiallista taustaani. Ketä minun nimenvaihtoni olisi hyödyttänyt? Jaa, ehkä yrityksen myyntilukuja aktiivisen Ruotsin työelämäni aikana. Kuinka pitkälle sitä pitäisi mennä? Pitäisikö useimpien siirtolaisten muuttaa nimeä? Onhan tuhansittain kieliä, jotka ristiin rastiin merkitsevät jotain muuta muilla kielillä. Pitäisikö muuttaa nimeä vain siksi, että sopisi ruotsalaiseen yhteisöön? Ehhei, ei enää.*

Minä kannan ylpeänä sukunimeäni loppuun asti. Enkä enää edes häkelly, vaikka nimeni huudetaan (eikä sitä enää edes huudeta niin usein kun asuu vanhainkodissa). Mutta jos huudetaan, voin rauhallisesti selostaa ihmettelevälle asianomaiselle eri kielien oikukkaista sananmuodoista, jotka tänä globaalina aikana huvittavat meitä ja jopa närkästyttävät mielleyhtymillään. Olen pohtinut tätä aihetta valtavan kauan. Suomalaisista sukunimistä on jopa sketsailtu Ruotsin televisiossa, jossa suomalaisen nimen hauska mielleyhtymä oli sketsin varsinainen sisältö. Silti moni pahempimerkityksinen englanninkielinen nimi ei joutuisi tällä tavoin ironisoinnin kohteeksi kuin minun hiukan hilpeyttä herättävä sukunimeni. Mutta kai se on sillai että me olemme kauempana heistä, me olemme toisenlaisia (Pentti 78).

Jag har varit många gånger på väg att byta mitt finska efternamn till något annat, ändå är mitt namn inte bland de värsta finska namn som kan betyda något konstigt på svenska. Det är lite skrattretande bara i olika arbetsrelaterade sammanhang då man borde ge ett pålitligt intryck. Det var från början mina svenska arbetskamrater som uppmanade mig att byta till ett bättre klingande namn. Det var mycket krångel vid namnbytet. Patentverket accepterar inte redan upptagna släktnamn. De har en förteckning över nybildade svenska namn men inget i listan tilltalade mig. Jag ville inte heta något med –"toft" i slutet av namnet. Sådana förslag fanns många. Egentligen ville jag inte ha ett helt svenskt namn för jag är ju inte svensk. Det är annat om man är gift med en svensk, då har man en djupare anknytning svenskheten. Mitt namn skulle kunna vara ett kort finskt namn utan konstiga associationer på svenska men det var också svårt att hitta. Sedan blev det märkliga funderingar; vad är det för namn jag vill bära? Namnet måste ha någon sorts anknytning till mig, det måste uttrycka något om mig och min bakgrund. Ska svenskarna bara bestämma om ett nytt namn till mig, ett namn som låter bra i deras öron. Det blev inget namnbyte, funderingarna tog över, inget namn tycktes vara bättre än mitt eget. Ibland är det livet som bestämmer för en. Nu är jag pensionär sedan länge och ser bara road på mitt forna engagemang med namnbyte. Varför skulle jag byta namn? Jag har nu starkare band till min släkt än någonsin, jag vill bära mitt efternamn in i det sista. Jag representerar namnet för fullt för att det betyder något mycket vackert på originalspråket och att det representerar min släkt och min historiska bakgrund. Vem skulle mitt namnbyte gagna? Ja, kanske försäljningssiffrorna inom företaget under mitt aktiva arbetsliv i Sverige. Men hur långt ska man gå? Ska de flesta av invandrarna byta namn? Det finns ju tusentals språk som kors och tvärs betyder något annat på andra språk. Ska man byta namn bara för att passa in i det svenska sammanhanget?

Nehej, inte nu längre. Jag ska stolt bära mitt efternamn in i det sista. Jag blir inte längre generad när mitt namn ropas upp (det ropas inte upp så ofta nu-förtiden när man är pensionär i ett äldreboende) men om det görs, kan jag bara lugnt upplysa vederbörande som undrar, om de olika språkens nyckfulla ordbildningar som i denna globala tid erbjuder oss roliga och ibland anstötliga erfarenheter. Jag har grubblat på detta ämne väldigt mycket. Det har t.o.m. skämtats om finska namn i sketcher i Sveriges Television där en finsk persons komiska efternamn var sketchens egentliga innehåll. Samtidigt finns det flera etablerade engelska efternamn som aldrig skulle bli ironiserade på detta sätt även om betydelsen på svenska låter mycket värre än mitt lite skrattretande efternamn. Men det är nog för att vi är längre borta från dem, vi är annorlunda.

5.

Multikulturella relationer och sociala nätverk

Flera sverigefinländska familjer har nära anknytning till tre eller flera kulturer och språk. Olika kulturbakgrunder kan föra med sig berikande upplevelser men intresset och respekten för bådas kulturbakgrund är en grundförutsättning.

> *Ensiksi huolestuin siitä, että menetin tytärtäni yhä enemmän islamiin. Mutta sitten aloin itse lukea koraania ja muita kirjoituksia. Lopuksi etenkin sufismi puhutteli minua. Kaikissa uskonnoissa on yhteistä ydintä. Kun kälyni sai tietää, että meidän Gud-nimitys on Jumala, hän huudahti iloissaan: "Mutta tehän rukoilette myös Allah´ia! Jum Allah!", se merkitsee jotain arabian kielellä! Nyttemmin on suosikkilauseeni LA ILLAHA ILLALLA, se on niin tehokkaan sointuista!*
>
> *Me tapaamme useita kansallisuuksia, on niin kuin hauskempaa niiden kanssa, paljon naurua, hyvää ruokaa ja on helpompaa ymmärtää toistensa yksinkertaista ruotsia kuin riikinruotsia! Jos joudun vanhainkotiin, haluan kansainvälisyyttä! (Leila 74).*
>
> *Först tyckte jag att det var oroande att jag mer och mer "förlorade" min dotter till islam. Men sedan började jag själv läsa koranen och andra skrifter. Till sist var det framför allt sufismen som tilltalade mig. I alla religioner finns ju en gemensam kärna. Då min svåger fick veta att vi kallar Gud för Jumala, ropade han glatt: "men ni tillber ju också Allah: Jum Allàh!" Det betyder något*

på arabiska! Numera är min favoritfras LA ILLAHA ILLALLA, det är så effektivt klangfullt!

Vi umgås med flera nationaliteter, det är roligare med dem, en massa skratt, god mat och det är lättare att förstå varandras enkla svenska än rikssvenska! Om jag hamnar på äldreboende, vill jag ha internationalism!

En tendens att relatera äldre migranter till vissa kategorier, såsom religion, är problematisk, eftersom det inte är självklart vem som är kristen eller muslim mm. Intresse för och konvertering till olika religioner sker, speciellt när det gäller blandäktenskap. Religioner kan mötas, berika varandras synsätt och existera sida vid sida. Hos flerkulturella familjer kan religiösa aspekter fungera som ett dubbelt medborgarskap: en inblick i och en förståelse för två kulturer. Olika religioner kan berika och utvidga den egna religiösa tolkningen. I en utvidgad förståelse av Leilas och svärsonens gudsbegrepp Jumala/JumAlla(h) kan både Jumala och Allah existera sida vid sida.

Migration, språkkunskaper och utbildning i andra kulturer kan föra olika nationaliteter närmare varandra. Saila, 86, är mycket lycklig för att den svenske svärsonen Lennart har lärt sig finska och att han är mycket intresserad av den finska kulturen. Det har blivit flera semestersomrar i Finland tillsammans med dottern Laila och svärsonen Lennart. Det gamla torpet i Finland har rustats upp tack vare den händige Lennart! T o m Lennarts syster som är gift med en kanadensisk man, har hittat till Finland.

Me ollaan kolmikielinen perhe, seurustellaan tiiviisti ja viihdytään sekakielellä! Ajatukset vanhuudestani on pysynyt kaukana mutta luotan tyttäreeni ja kälyyni. Mitä tahansa he päättävät, hyväksyn heidän päätöksen, sillä he pitävät hyvää huolta minusta. Toivon, että saan asua heidän lähellään niin kauan kun vain mahdollista. Kuullostaa vähän kammottavalta, jos sitä sitten myöhemmässä vanhuudessa kadottaa viimeksi opitut kielet ja tulee riippuvaiseksi omankielisistä palveluista…se on kammottavaa.. niin itsestään selvähän se on, että haluan päästä suomenkieliseen ympäristöön (Saila, 86).

Vi är en trespråkig familj, vi umgås intensivt och vi trivs med blandspråket! Tankar kring ålderdomen har varit långt borta men jag litar på min dotter och svärson, vad de än beslutar, går jag med på deras förslag för de tar så god hand om mig. Jag hoppas förstås att få bo nära dem så länge som möjligt. Det låter lite skrämmande om man i senare ålderdomen förlorar de senare inlärda språken och blir beroende av service på modersmålet, det är skrämmande… då är det självklart att man vill komma till en finskspråkig miljö.

Regina, 92, bor på ett svenskspråkigt äldreboende. Hon har blivit fäst vid en vårdare med afrikanskt ursprung. Men vägen till denna vänskap har varit svår. Regina hade länge en inre konflikt med känslor av skam, särskilt inför intimhygienen; hon ville inte ha manliga vårdare men ofta hade hon inget val. Det allra värsta för henne var en vårdare med afrikanskt ursprung som skulle ta hand om henne. Denne vårdare var dock pedagogiskt skicklig, han satte upp intressanta bilder på badrumsväggen och på så sätt ledde bort uppmärksamheten från tvättandet. Samtidigt sjöng han rytmiska afrikanska sånger och lyckades flytta fokuseringen från tvättningen som om den var en bisak. Senare, när det kom fram att vårdaren även kan några ord på finska, vann han till slut helt Reginas förtroende. Sedan kommunicerar de två med någon sorts mellanspråk, ett kreolspråk mellan finska och svenska som inga andra förstår. Det ger Regina en viss sorts tillfredställelse, privilegiet att vara speciell.

> *Joo…heikossa langassa minun eloni ja oloni riippuu. Jos tämä aurinkopoika väsyy ja lähtee täältä niinku ne usein tekevät täällä… sitten minulla ei ole enää ketään…Tietysti minä sitten haluan suomalaisten kielisten vanhojen asuntataloon (Regina 92).*

> *Ja…mitt liv och leverne hänger på en skör tråd. Om denne solskenspojke tröttnar och beger sig härifrån såsom de brukar göra här….sedan har jag ingen…. Det är klart att jag sedan vill komma till de finskspråkigas äldreboende.*

> *Personalkontinuiteten är en trygghet i äldreomsorgen. Detta tycks hänga ihop med modersmålet vilket är en viktig identitetsmarkör hos många sverigefinnar (Socialstyrelsen 2011: 2).*

Omsorgens vardag har beskrivits som ett typiskt kvinnofält: 90 % av omsorgsarbetarna och 70 % av omsorgstagarna i den offentliga äldreomsorgen är kvinnor (Storm 2009: 168–185). Omsorgsarbetets historiska kodning som ett kvinnligt arbete håller sakta på att förändras i dagens Sverige. Inom äldreomsorgen arbetar allt fler manliga vårdare, speciellt vårdare med annan etnisk bakgrund än svensk. Mångfalden ökar även bland omsorgstagarna: fler gamla har utländsk bakgrund och fler gamla representerar öppet andra minoritetsgrupper: homo-, bi- och transsexuella. Den pluraristiska kulturen innebär nya utmaningar för äldreomsorgen och forskningen där diskussion kring frågor om kön, etnicitet, klass/utbildning, sexualitet och ålder efterlyses[13].

13 Palle Storms studie om mötet mellan omsorgsarbetare och äldre ger exempel på genuskomplexiteten och – paradoxen i äldreomsorgen (Storm 2009: 168–185).

De yngre, friska pensionärerna ser de första åren av pensioneringen som en aktiv fritid då drömmar som inte varit möjliga under arbetsperioden kan förverkligas. De som inte har familj i Sverige och fortfarande har hälsan i behåll tycks vara intresserade av andra alternativa livsformer. Resor till länder utanför Norden är ett nytt område för Leena, 69, och Jalo, 70. En ambulerande tillvaro i medelhavsländer med husbil har blivit deras livsstil efter pensioneringen.

Oltiin päätetty jottei matkustettais ulkomaalomille niin kauan ku vanhempamme elää, vaan jotta aina vietettäis kaikki kesät heidän luona. Niin teimmekin kaikki nämä kesät. Mutta sitten ku molemmat oltiin saatettu vanhempamme hautaan ja suruaikaa meni….seuraava kesä tuli…oltiin jo molemmat eläkeläisiä…nähtiin asuntoauto myytävänä….parit katseet vaan toisiinsa ja se ostettiin! Myytiin talomme, ostettiin pieni yöpymis..övernattningslägenhet, ja nyt sitä on reissattu Eurooppaa jo vuosia. Ensin oltiin ku vasikat kesälaitumella! Käytiin eri festivaaleissa ja ennen kaikkea tavattiin vanhoja työkavereita Ruotsista, hekin nyt eläkeläisiä ja muuttaneet kotimaihinsa: Espanjaan, Portugaliaan, Italiaan, Turkkiin, Saksaan, Itävaltaan. Sitä on suosittu ku on asuntoauto: ei tarvitse vaivata ystäviä yöpymisellä ym., tulee vaan hauskoja hetkiä. Kesät me halutaan viettää Suomessa, luonto on aivan erityinen ja musiikkifestivaaleja monta. …jaa, kuinkas tulevaisuudessa…ollaan tehty työpanos Ruotsissa, ollaan siellä henkikirjoilla, muttei meillä ole enää ystäviä Ruotsissa…Parhaimmat ystävämme asuvat nyt Portugaliassa ja Turkissa… Meillä on monta tarjousta, liikeideoita joita harkitaan…pitäisi olla paremmin järkeillyt eläkesysteemit EU-maissa…(Leena 69).

Vi hade kommit överens om att vi inte skulle resa utomlands på semestrarna så länge våra föräldrar levde utan att vi alltid skulle tillbringa semestrarna hos dem. Det gjorde vi också alla dessa somrar. Men när vi sedan båda två hade följt våra föräldrar till graven, haft vår sorgetid… och nästa sommar kom…. vi var båda två pensionärer… vi såg en husbil till salu… bara ett par blickar på varandra och vi köpte den! Sålde sedan vårt hus, köpte en liten övernattningslägenhet och nu har vi rest runt i Europa i flera år. Först var vi som kalvar på grönbetet! Vi besökte olika festivaler och framför allt besökte vi våra gamla arbetskamrater från Sverige som nu också var pensionärer och hade flyttat till sina hemländer: Spanien, Portugal, Italien, Turkiet, Tyskland, Österrike. Man är så populär när man har husbil: man behöver inte besvära vännerna med inkvartering mm, det blir bara roliga stunder. Somrarna vill vi tillbringa i Finland för naturen där är alldeles speciell och musikfestivalerna många. … Ja, hur ska det bli i framtiden… vi har gjort vår arbetsinsats i Sverige, vi är mantalsskrivna där men vi har inga vänner längre i Sverige… Våra bästa vänner bor i Portugal och Turkiet…Vi har många erbjudanden,

affärsidéer som vi överväger... Det borde finnas ett vettigare pensionssystem mellan EU-länderna...

Ökad migration mellan länderna har fört med sig nya utmaningar inom äldreomsorgen. Det behövs kunskap om multikulturella/transnationella familjers synpunkter på äldreomsorg tvärs över länderna. Enligt EU:s rekommendationer uppmanas EU-länderna att delta i en gemensam programplanering av äldreforskning. Detta kan gälla t.ex. hur människor kan vara kvar längre på arbetsmarknaden, hur äldre kan vara aktiva så länge som möjligt med god hälsa och livskvalitet, och hur framtidens vårdsystem ska fungera. Det behövs en ny vetenskapligt baserad kunskap om följderna av de demografiska förändringarna och nya möjligheter som den allt äldre befolkningen medför[14] (Neeli Kroes, EU-komissionens vice ordförande och ansvarig för den digitala agendan inom äldreforskningen, webbplatsen för den digitala agendan finns på http://ec.europa.eu/digital-agenda

14 Forskningsprojekt inom äldreforskningen mellan EU-länderna: Det europeiska innovationspartnerskapet för aktivt och hälsosamt åldrande, Äldreforskningen i det sjunde ramprogrammet (FP7), programmet för it-stöd i hemmet och ramprogrammet för konkurrenskraft och innovation. Mer information på webbplatsen för den digitala agendan http://ec.europa.eu/digital-agenda.

6.

Tillbaka till naturen

Människan har intresserat sig för naturens läkande krafter; kosten, motionen, miljön. De läkande platserna, såsom sjukhus och sanatorier byggdes gärna i läkande miljöer i naturen. Speciellt trädgårdsarbetet ansågs ha goda läkande effekter vid såväl psykisk som somatisk sjukdom (Bjursell & Vahlne Westerhäll 2008: 47–48). Behandling i helande trädgårdar och andra naturrelaterade terapier är rikligt presenterade.

Finländare har alltid haft en speciellt stark relation till naturen. Den stora arealen skog och sjöar hör utifrån miljösynpunkt till Europas renaste marker. Moderna teorier om naturens läkande kraft har flitigt presenterats i Finland (Esko Jalkanens björkaska och slagruta mm). En självklar tendens hos finländska pensionärer är att söka sig till naturen för att återhämta krafter och livselixir.

Elsa, 87, blev änka ganska snart efter pensioneringen. Både Elsa och hennes make hade lidit av arbetsrelaterade åkommor. Det tunga arbetet hade tagit ut sin rätt, de hann inte njuta av många pensionsår tillsammans. Elsa hade alltid varit intresserad av trädgårdsskötsel. Hennes man hade byggt huset och intill det hade de en vacker trädgård. Elsa hade ekologiskt odlade grönsaker, örter och blommor och var medveten om naturens läkekrafter men en ansträngande livsperiod hade reducerat trädgårdshobbyn till ett minimum. Senare blev Elsa ensam i huset med sin sjukdom. Sonen och sonsonen tittade ofta till Elsa. Sonsonens kommentar fick Elsa att totalt ändra sin livsstil och börja med arbetet i trädgården igen. Trädgårdsarbetet vilket egentligen var hennes rätta element blev också till sist hennes överlevnadsstrategi och en meningsfull sysselsättning under pensionsåren. Elsas berättelse ger också ett exempel på genusperspektivets paradox i fråga om hälsa:

”women are sicker, but men die quicker”[15], dvs att kvinnor är oftare sjuka under en längre period i livet med kroniska sjukdomar (reumatiska sjukdomar, diabetes mm). Därför konsumerar kvinnor också mer sjukvård och läkemedel under sin livstid än män. Män däremot drabbas i större utsträckning av sjukdomar med snabbare dödlig utgång (hjärtinfarkt, flera typer av cancer mm). Elsa fann dock ett sätt att hantera sin konsumering av läkemedel.

Poikani ja pojanpoikani olivat vierailulla. Puhuttiin sairaudestani ja olostani eläkkeellä ja että kuinka pärjään ja muistanko ottaa lääkkeet joka päivä. Järjesteltiin justiinsa pillereitä annosteludosettiin kun pojanpoikani, joka oli seurannut keskustelua kysäisi: kun isoäiti on nyt eläkkeellä, niin onko se sama kun että isoäiti elää lääkkeellä? (Eläkkeellä = elää lääkkeellä?)

Sehän oli kuin tälli vasten kasvoja! Niinhän minä todella tein! Elin lääkkeellä! Minä joka oikeastaan olin tietoinen luonnon parantavasta voimasta! Luonnon omasta apteekista! Ja minä elän lääkkeellä! Kyllä tämä uusi sukupolvi; lastenlapset, sisarusten lapset… ovat kyllä mainio peili... sieltä sinkoaa yhtäkkiä shokkivastaus, joka saa ajatukset liikkeelle! Siitä tuli täyskäännös! Ryhdyin taas viljelemään vihanneksia ja puristamaan niistä tuoretta vihannesmehua! Niin vanha en vielä ollut ettenkö tähän pystyisi! Oppaanani oli vanha kirjanen ”Råsaftterapi”, jonka olin joskus aikoja sitten ostanut Odengatanilla sijaitsevasta Örtagubben luontaistuotekaupasta, ja jonka mukaan useimpiin sairauksiin voi vaikuttaa ekologisesti viljellyllä raakamehuterapialla. Puutarhani sai taas uuden noston! Ja minä innostuksen. Niin vanha en vielä ollut jottenko puutarhaani pystyisi hoitamaan!

Työskentelen puutarhassani, hoidan vihanneksiani ja hellin kukkaisiani, jotka tuottavat minulle suurta iloa. Iltapäivisin voin istua puutarhani syleilyssä ja tuijottaa pitkiä aikoja vain yhtä ruusua! Ruusun terälehtien kautta voin päästä toiseen dimensioon. Ja aivan kuin edesmennyt mieheni sielu olisi läsnä! Puutarha on minun ja Hänen kohtauspaikka! Tunnen tuulen sivellyksen, olisiko se merkki Sinulta?

Raakamehuterapia on auttanut parantumistani, vähentänyt lääketarvetta. En elä enää lääkkeellä, vaan elän ja nautin puutarhani antimista ja parannun koko ajan. Niin kauan kun vain voin, hoitelen puutarhaani. Minun kanssa on

15 Mer om ojämlikheter i fråga om hälsa mellan könen, se t.ex. *Gender Matters* av Peter Schön 2011 och om ojämlikheter i fråga om hälsa mellan olika samhällsklasser, se *Blood on the tracks. Life-course perspectives on health inequalities in later life* av Stefan Fors 2010.

niinku joku kiinalainen viisas on sanonut, että ”tärkeintä elämässä on puutarhan hoito – eikä sekään ole niin tärkeätä”! (Elsa 87).

Sonen och sonsonen var på besök. Vi diskuterade min sjukdom och hur jag klarar mig som pensionär och om jag kommer ihåg att ta medicinen varje dag. Vi höll precis på att ordna piller i en pillerdosett, då sonsonen som hade lyssnat på diskussionen, frågade: ”när mormor nu har gått i pension, är det samma som att mormor lever på medicin?” Alltså att leva ”på pension” är det samma som att leva ”på medicin”! Det var som ett slag i ansiktet på mig! Det var ju precis det jag gjorde, levde på medicin! Jag som alltid har varit medveten om naturens läkekrafter, om naturens eget apotek! Ja, den här nya generationen, barnbarn, syskonbarn… de är en utmärk spegel…helt plötsligt slungar de ut ett chockerande svar som sätter tankarna i rörelse! Då blev det en helomvändning! Jag började igen med trädgårdsskötsel. Så gammal var jag inte, att jag inte skulle klara det. Jag hade en gång för länge sedan köpt boken ”Råsaftterapi” i hälsokostaffären ”Örtagubben” på Odengatan. Enligt boken kan man positivt påverka och även bota de flesta sjukdomar med saft av råa ekologiskt odlade grönsaker. Jag började odla grönsaker igen och pressade safter av morötter, rödbetor, spenat, kål mm. Min trädgård fick ett nytt lyft! Och jag en ny inspiration.

Jag arbetar i trädgården, odlar och älskar mina grönsaker och blommor som ger mig stor glädje. På eftermiddagarna kan jag sitta i trädgårdens omfamning och en lång stund titta på en enda ros! Via rosens kronblad kan jag komma till en annan dimension. Det känns som om min avlidne mans själ vore närvarande! Trädgården är vår mötesplats! Jag känner vindens smekning, är det kanske ett tecken från Dig?

Råsaftterapin har hjälpt mig att bli bättre och minskat behovet av läkemedel. Jag lever inte längre på medicin utan jag lever och njuter av träddgårdens skörd och blir bättre hela tiden… Så länge jag kan, sköter jag trädgården… med mig är det så som en vis kines för länge har sagt: ”Det viktigaste i livet är trädgårdskötsel – och det är inte så viktigt det heller”!

De yngre pensionärerna är oftast väl insatta i frågor om förebyggande hälsovård. Olika pensionärsföreningar anordnar informationsmöten kring de äldres hälsa. Hälsodrycker för pensionärer kan vara en utmärkt affärsidé som serviceföretag inom vården skulle kunna förverkliga. Snart kanske det säljs juicebaserade hälsodrycker som bygger på ny forskning och är avpassade för hjärtat, immunförsvaret, minnesfunktionen mm.

Sonsonens fråga, ursprungligen på finska, innehåller en ordlek med träffande associationer och krypteringar som förlorar poängen vid översättning till svenska. Sonsonen undrade om det finska uttrycket ”eläkkeellä” (i pension) är en sammansmältning av orden ”elää lääkkeellä” (leva på medicin): elä(ä lää)kkeellä. Elsa som alltid hade förespråkat naturens egna medel för hälsan kände sig träffad av sonsonens kommentar i den mån att hon kunde samla sig och återuppta sitt tidigare intresse för trädgården. Därefter blev trädgårdsarbetet en meningsfull sysselsättning och trädgården är nu nästintill en helig plats där hon vill tillbringa sina sista dagar:

> *En muuta täältä mihinkään. Tämä paikka ja puutarha on paikkani, jossa minä voin parhaiten. Mieheni on rakentanut talon ja raivannut puutarhan. Tämä on temppelimme ja kohtauspaikkamme. Täällä aion asua viimeiseen asti. Onneksi poikani ja pojanpoikani ovat myöskin kiintyneet taloon ja puutarhaan. He avustavat mielihyvin puutarhatöissä, me hoidamme sitä yhteisesti, jos tästä huononen. Poikani perhe rakastaa tätä paikkaa ja hehän sitten jatkavat, kun minä vaihdan tasoa… mutta siihen asti haluan asua täällä. Minulla on voimakas tunne, että jätän vanhan ”kaapuni” eli kehoni täällä jonain kesäpäivänä, silloin kun mieheni sielu on läsnä puutarhassa hakemassa minua toiselle puolen. Onkohan se toive-ajattelua, olenko toivonut sitä niin kiihkeästi, että se toteutuu, en tiedä mutta siitä olen vakuuttunut. Sitä haluaisi kuolla kauniisti…Jaa, jos nyt tarvitsen apua tai hiukan myöhemmin, niin kyllä hyväksyn kunnalta apua. Jos on suomenkielistä hoitohenkilökuntaa, totta kai luotan heidän apuun, sillä onhan hauskempaa ja syvempää keskustella saman maan kansan kanssa. Puhun ruotsia sujuvaan, mutta ruotsalaisten kanssa on silti niin kuin olisi näkymätön lasiseinä välissä; puhutaan ja keskustellaan, muttei oikein kuuluta yhteen eikä saavuteta yhteisymmärryksen salamanväläystä (Elsa 87).*

> *Jag flyttar inte härifrån. Det här stället och trädgården är mitt ställe där jag mår bäst. Min man har byggt huset och röjt trädgården. Det här är vårt tempel och vår mötesplats. Jag ska bo här in i det sista. Lyckligtvis är min son och sonson också fästa vid huset och trädgården. De hjälper gärna till med arbete i trädgården, vi sköter den gemensamt om jag blir sämre. Min sons familj älskar det här stället och de är ju de som får ta över sedan när jag byter dimension… men till dess det är här jag vill bo. Jag har en stark känsla av att jag kan lämna min gamla ”dräkt”, dvs. min kropp här en sommardag då min mans själ är närvarande i trädgården för att hämta mig till den andra sidan. Jag vet inte om det är önsketänkande eller om jag önskat det så ivrigt att det ska bli sant men det är min övertygelse. Man skulle ju vilja ha en vacker död…. Ja, nu om jag snart behöver hjälp eller lite senare, så accepterar jag hjälp av*

kommunen. Om det finns finskspråkig vårdpersonal, såklart att jag vill anlita dessa, för det är roligare och djupare att samtala med folk av samma land. Jag talar svenska flytande men det är med svenskar som om det fanns en osynlig glasvägg mellan oss; man talar och kommunicerar men man hör inte riktigt samman, får inte riktigt blixten av samförstånd.

Alla har inte tillgång till en egen trädgård, det är enbart få privilegierade förunnade. I Elsas och hennes makes fall var det en fråga av prioritering; de hade skaffat stället med hårt arbete som sedan lämnat spår på kroppen. Deras exempel vittnar dock om naturens och trädgårdsskötselns välgörande verkan. De yngre pensionärer som har kvar full rörelsefunktion söker sig ut i naturen i närheten av sina bostäder i förortstrakter. Kompisarna Eero, 68 (mer om Eero i kapitlet Om transnationella familjer och anhörigvård) och Veikko, 65, promenerar i timmar i skogen nästan varje dag. Eero är intresserad av fågelliv och Veikko vill lugna ner sin besvärliga tinnitus som han fått efter en arbetsskada i byggnadsbranschen.

Mä oon riippuvainen päivittäisistä mettäkävelystä. Ne voi venyä tuntikausiksi. Ne tyynnyttää herra Tinnitusta, joka hakkaa ja ulvoo päässäni. Lapseni tapaavat nimittää mua mettänpeikoksi, kun tulen kotiin sienikori täynnä ja sammalta hiuksissa…on sattunut että on tullut otettua yks sun toinen nokonen mettäsammaleella…on niin miellyttävää ja leppoisaa kuunnella vaan luonnon ääniä (Veikko 65).

Jag är beroende av dagliga promenader i skogen. Det kan bli timmar i skogen. Det stillar ner herr Tinnitus som bankar och tjuter i mitt huvud. Mina barn brukar kalla mig för skogstroll, då jag kommer hem till dem med korgen full av svamp…och mossa i håret…det har ju hänt att det blivit en och annan tupplur på mossan i skogen också…det är så behagligt och lugnande att bara lyssna till naturens röster.

På grund av sina utforskningar i skogen hade Veikko blivit en skicklig mykolog. Då han också var en god kock, blev svampfångsten ofta till delikatesser vid familjemiddagar. Men mest av allt betydde naturens lugn och dess harmoniserande effekt på hans arbetsskada, tinnitus.

Nyt kun oon eronnu ja yksin, lapset kyselevät, tapaanko minä mettässä mettänrouvaa vai…kun niin usein on sammalta hiuksissa ja vaatteissa!...Ne kiusoittelee minua…mutta haluavat vain, että olisin iloinen ja onnellinen eläkepäivinäni. Kehottelevat usein menemään suomalaisiin tanssi-iltoihin, joita tässä lähellä järjestetään eläkeläisille. Mä olinkin innokas tanssija ennen. Menisin mielelläni tansseihin, se tuottaa tosi iloa, mutta herra Tinnitus ei salli. Oon käynykkii silloin tällöin, mutta rangaistukseksi herra Tinnitus järjestää hel-

vetinmoisen hakkaamisen ja ulvonnan, jotta jälkeenpäin on levättävä useita vuorokausia (Veikko 65).

Då jag nu är frånskild och ensam, undrar mina barn om jag träffar en huldra eller skogsfru i skogen…för att jag så ofta har mossa i håret och i kläderna! … De småretar mig…men de vill bara att jag skulle vara glad och lycklig på mina pensionärdagar. De uppmanar mig ofta att delta i finska dansaftnar som ordnas för pensionärerna här i närheten. Jag var en ivrig dansare förut. Jag skulle gärna gå på dans, det ger verkligen glädje men herr Tinnitus tillåter det inte. Jag har gjort det då och då men som straff ordnar herr Tinnitus ett helvetiskt bankande och tjut så att jag efteråt måste vila i flera dygn.

Både naturen och dansen (mer om dansens betydelse i kapitlet ”Att flytta tillbaka till hemlandet som senior – till Kalajärvi?”) är viktiga avkopplingsformer för finländare. Det har man förstått på Finska Herrgården, dagcentret för finländska pensionärer, där dans självklart finns på veckoschemat.

Dagcentret har enbart 10 väldigt efterfrågade platser men eftersom stället har tillgång till en underbar trädgård ”Sinnenas trädgård”, anordnar herrgårdspersonalen trevliga tillställningar där på sommaren: musikstunder, konstutställningar, dansuppträdanden mm. som är öppna för alla. Trädgården är värd sitt namn med en porlande bäck, grönska, rosor samt ett lust- och växthus.

En önskan från en rullstolsbunden pensionär Aili, 93, på ett svenskspråkigt äldreboende:

Ottakaa työhön joku vapaa-ajan ohjaaja, joka vie meitä ulos luontoon. Nähdäpä vain kukka puutarhassa olisi jo kohokohta minulle! Hoitohenkilökunnan arvoa pitää nostattaa; niille pitää maksaa enemmän palkkaa, niitä pitää olla useampia työtehtäviä hoitamassa, niin että heit jaksavat olla paremmalla tuulella. Ja muistakaa järjestää yhteisiä nauruhetkiä osastolle! Täytyy saada enemmän iloa vanhainkotiin! Nauru pidentää ikää ja parantaa sairauksia. Luulenpa, että sen takana on tieteellistä todistetta! Olen lukenut siitä jostain (Aili 93).

Anställ en fritidsledare på äldreboenden som tar oss ut i naturen. Bara att se en blomma i trädgården skulle vara en höjdpunkt för mig! Vårdpersonalens status måste höjas; de bör få mycket mer i lön och det borde vara flera som delar arbetsuppgifterna så att de orkar vara på bättre humör! Och kom ihåg att införa gemensamma skrattstunder på avdelningen, både för oss gamla och för personalen! Vi måste få in mer glädje på äldreboende! Skrattet förlänger livet och botar sjukdomar! Jag tror att det finns vetenskapliga bevis bakom det påstående! Jag har läst om det någonstans.

Bild 1. Finska Herrgården med tillgång till Sinnenas trädgård. Mittemot Finska Herrgården ligger en likadan herrgård för svenska pensionärer. I Sinnenas trädgård kan de mötas, umgås och njuta av tillställningar som arrangeras från båda sidorna. Idealiska förhållanden för pensionärer. De får omsorg på eget språk och kan om de vill i trädgården träffa svenskspråkiga och andra pensionärer med internationell bakgrund. Konstutställningar och musikstunder drar pensionärer och annat folk utifrån också. Man önskar att varje pensionär skulle få bo i den här miljön! Tyvärr är det bara en liten bråkdel som efter en noggrann biståndsprövning får plats här. – Foto: I. Virtala.

Tillgång till naturen är en av de mest självklara förutsättningarna för en bra äldreomsorg. De äldre äldres önskningar tycks röra sig inom förvånansvärt rimliga gränser. Äldreomsorg med kvalitet innebär en äldreomsorg av mänskliga mått: tillgång till naturen, social samvaro och skratt.

Toini, 88, med långt framskriden demenssjukdom lyste upp för ett ögonblick inför hässjan på gräsmattan i Sinnenas trädgård. Hässjan gav en tydlig inspiration och framkallade minnesbilder från hennes ungdom, minnen som var förknippade med arbete med höbärgning. Toinis berättelse blev nedtecknad enligt sagoteringens metoder. Under denna eftermiddag med tillgång till konstutställning (Marior, änglar och blommor) i Sinnenas trädgård fick Toini sin klara stund då ungdomsminnen dök upp, en serie minnen som kan efter en viss editering bli en

kortnovell i den planerade novellsamlingen. Toinis fall bekräftar reminiscens-metodens effektivitet. Olika föremål, bilder, musik mm som den äldre kan ha en emotionell anknytning till berör och väcker minnen till liv och eventuellt löser upp talet och ger uttryck för känslor. Metoden är tidskrävande och inte möjlig att följa i denna undersökning. Toinis exempel tjänar som ett potentiellt forskningssätt för vidare studier av demenssjuka.

Bild 2. En hässja står på gräsmattan i Sinnenas trädgård mitt i Stockholm som en reminiscens från en svunnen tid. Hässjan har gett otaliga associationer till gamla minnen, lyft upp minnesbilder och inspirerat till levnadsberättelser. – Foto: I. Virtala.

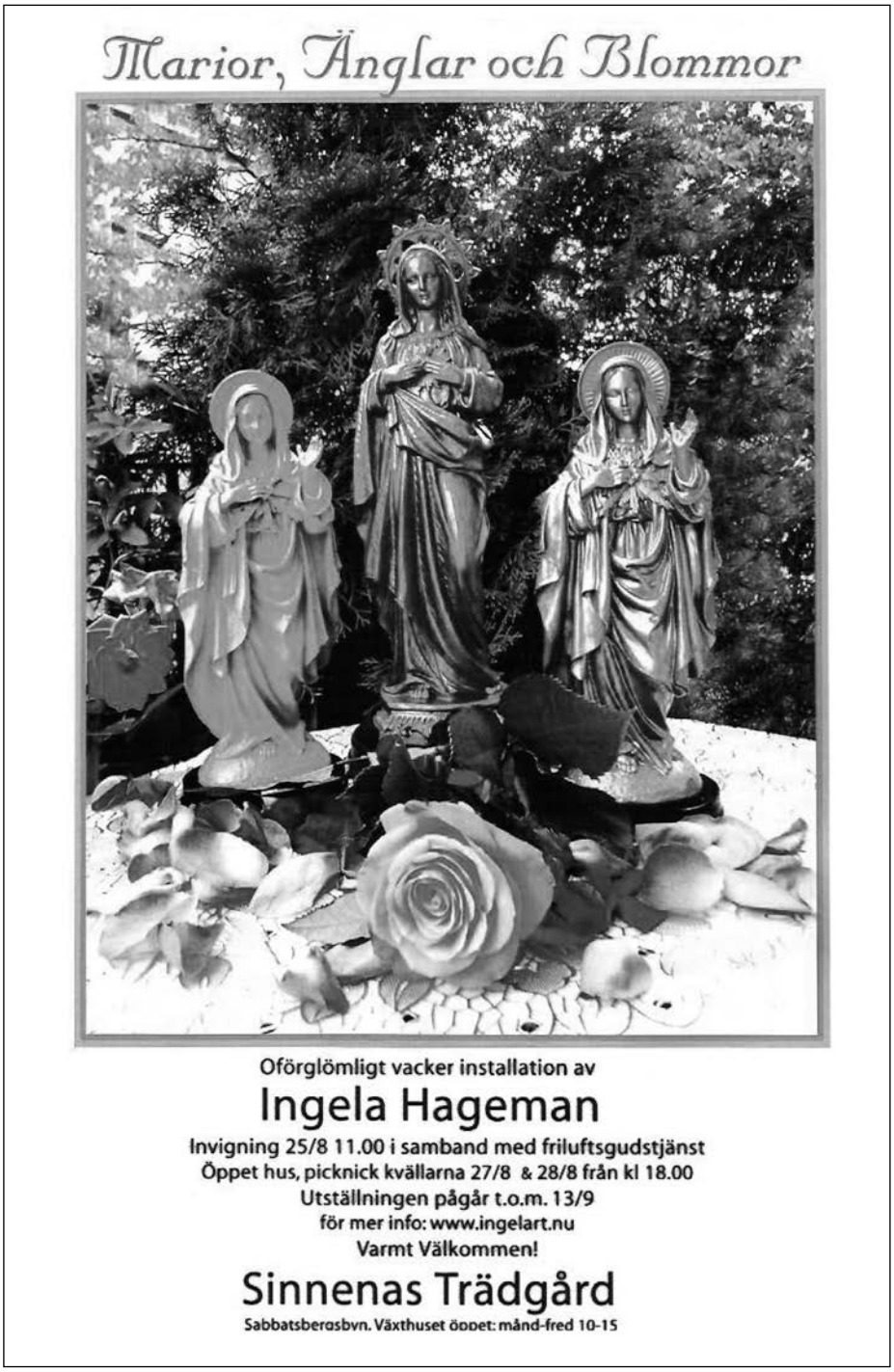

Bild 3. Friluftsgudstjänst och konstutställning om marior, änglar och blommor lockade flera pensionärer till Sinnenas trädgård. Den vackra utställningen stimulerade till diskussion kring andliga frågor. – Foto: I. Virtala.

7.

Om transnationella familjer och anhörigvård

Enligt svensk lag har föräldrarna ansvar för att vårda och försörja sina små barn men lagen säger inget om de vuxna barnens ansvar för att vårda eller försörja sina gamla föräldrar. I regeringens proposition ang. äldreomsorg betonas det offentligas ansvar och de äldres rätt till självbestämmande (Regeringens proposition 2005/06: 115).

På nittiotalet började utvecklingen gå mot att de äldre skulle bo hemma så länge som möjligt även i de fall där de var i stort behov av omvårdnad och service. Socialtjänstlagen framhåller att kommunen ska underlätta för de äldre att bo hemma och få service (3 kap. 6§). Kommuner kan erbjuda bl.a. hemtjänst, dagverksamhet eller liknande insatser. Omfattningen av denna service varierar i olika kommuner. Ofta vill de äldre bo hemma så länge det går vilket kan vara ekonomiskt fördelaktigt för kommunerna.

Anhöriga har haft stor betydelse för äldreomsorgen. En studie från 1980-talet visade att anhöriga och vänner stod för ungefär 80 % av allt stöd till de äldre och handikappade. Enligt Socialstyrelsens undersökning 1998 fick 200 000 stöd av anhöriga i hemmet. Av dessa var det 50 000 som inte skulle ha klarat sig hemma utan anhörigas stöd. Studien visade vidare att de anhöriga inte fick tillräckligt stöd, t.ex. avlastning och dagvård. Detta ledde 1998 till en ny bestämmelse i Socialtjänstlagen enligt vilken Socialtjänsten genom stöd och avlösning bör underlätta för anhöriga som vårdar sina äldre och anhöriga med funktionshinder.

Ändringen i socialtjänstlagen 2009 har tydliggjort kommunernas ansvar för anhörigvårdare[16] genom att byta formuleringen ”socialnämnden bör erbjuda stöd för att underlätta för personer som vårdar en närstående” mot ”socialnämnden ska erbjuda stöd för att underlätta för personer som vårdar en närstående”. Kommunernas ansvarsområde omfattar även att uppmärksamma anhöriga till personer som har en annan etnisk bakgrund än svensk. De anhörigas insatser uppskattas högt, de är en stor resurs inom äldreomsorgen. De ska vara med vid planering och utvärdering av olika insatser men det är kommunerna som bestämmer själva omfattningen av anhörigstödet och det finns ingen möjlighet att överklaga.

Enligt en kartläggning av Röda Korset och organisationen Nationellt kompetenscentrum Anhöriga är 70 % av antalet anställda anhörigvårdare i Sverige migranter och kvinnor. (Anhörigstöd med mångfald – en kartläggning av Röda Korset och Nationellt kompetenscentrum Anhöriga 2010-08–19).

Det finns dock inga pålitliga statistikuppgifter om hur antalet fördelar sig mellan olika minoriteter.

Det finns ojämlikheter mellan genus inom äldrevården. Kvinnor tar ofta hand om sina anhöriga (oftast make) men då de själva, efter att statistiskt ha levt längre, är i behov av vård, har de ingen som tar hand om dem utan är tvungna att anlita vårdhem. När den offentliga äldreomsorgen under nittiotalet minskade ökade döttrars och svärdöttrars insatser. Det är främst döttrar till lågutbildade och äldre födda utanför Sverige som tillhandahåller hjälp till sina gamla. Dessa äldre framstår som en grupp som mår dåligt och är utsatta för hård belastning. En stor del kvinnor har minskat sin arbetstid eller slutat helt för att hinna med att ge omsorg till sina föräldrar (Ulmanen 2009: 47–49). Konsekvenserna blir lägre lön, lägre framtida pension och svagare position på arbetsmarknaden. Dessa kvinnor (döttrar och svärdöttrar i medelåldern) som hjälper sina gamla är en bortglömd grupp. Därför är kvinnornas önskemål om organiseringen av äldrevård speciellt betydelsefulla.

Äldre med utländsk bakgrund utgör en särskild utmaning för äldreomsorgen pga. deras språkliga och kulturella behov. En speciell grupp är invandrare som kommit till Sverige sent i livet, i regel som anhöriginvandrare, och inte talar svenska. Denna grupp är en problemgrupp att hantera både för pensionssystemet och för äldreomsorgen. De är ofta lågutbildade med mycket låg pension från hemlandet, talar inte svenska varför anhöriga som tagit hit dem inte vill placera

16 Anhörigvårdare är den person som inom familjen, släkten eller vänkretsen hjälper någon som inte längre klarar av vardagen på egen hand. Exempel på anhörigvårdare kan vara make/maka, förälder, barn, barnbarn, sammanboende, vän, granne eller annan. Anhörigas Riksförbund http://www.ahrisverige.se är en partipolitiskt och religiöst obunden organisation som stödjer anhöriga och anhörigvårdare oavsett ålder, kön eller diagnos hos den som vårdas.

dem i ett svenskspråkigt äldreboende. Anhöriga som tar hand om dem offrar ofta sin egen arbetskarriär och tillgång till pensionssystemet.

Anhörigvårdare ökar frivilligt informellt hjälparbete, dvs. ofta frivilligt gratisarbete. Det är ett krävande arbete där de under arbetets gång har blivit väl medvetna om genusbaserade fördomar, orättvisor och framför allt uppoffringens pris.

Det finns inte mycket kunskap i Sverige om dem som kombinerar anhörigvård och förvärvsarbete. Bilden av anhörigvårdare förknippas med en äldre, vårdande maka/make. Anhörigstödet är också utformat för denna kategori. Numera har man dock kommit fram till att merparten av all anhörigomsorg utförs av medelålders döttrar till lågutbildade utlandsfödda föräldrar. Av dessa är det många som kombinerar anhörigvård med förvärvsarbete, ofta utan att ens själva definiera sig som anhörigvårdare.

I många andra länder har problemet uppmärksammats och slutsatsen har varit att kombinationen anhörigvård och förvärvsarbete är förödande för anhörigvårdarens arbetskarriär. Anhörigvården påverkar arbetskarriären negativt pga tillfälliga avbrott i arbetet, minskade eller anpassade arbetstider. Anhörigvårdaren har svårt att satsa på arbetet, svårt att avancera i arbetslivet, svårt att delta i kurser och konferenser. Anhörigvården ger p.g.a. deltidsarbete, i längden mindre pensionspoäng och i framtiden en lägre pension. Med andra ord innebär anhörigvården/förvärvsarbete ett högt pris för den som åtar sig vårduppgiften.

Ritvas erfarenhet som anhörigvårdare/förvärvsarbetare är ett exempel på konsekvenserna både av sen anhöriginvandring och anhörigvård kombinerad med förvärvsarbete.

> *Olen ainut lapsi ja päätin, että otan äitini tänne. Hoidan häntä niin kauan kuin tarvitsee, ajattelin. Hän on sen arvoinen. Hän antoi minulle onnellisen lapsuuden, opetti taistelumieltä vaikka mitä kohtaisi. En ikänä petä äitiäni! Nyt, kun hän on vanha, huolehdin hänestä niin kauan kuin tarvitsee! En laita äitiäni ruotsinkieliseen hoitokotiin, en ikinä! Näin ajattelin.*
>
> *Aluksi koin vain iloa päätöksestäni; naurettiin, tunnettiin niinku yhteenkuuluvaisuutta. Mieheni oli ymmärtäväinen ja huolehtiva. Minulle nämä vuodet oli avioliittomme onnellisimpia vuosia! Sittemmin hoitovastuu kävi raskaammaksi vuosien mukana, äiti tarvitsi enemmän hoitoa. Järjestin osa-aikatyötä, virkavapaata, kaikkea mitä keksin ja vielä lisääkin.*
>
> *Olin kyllä laskenut, että siihen loppuu karriääriportaat, äitini hoidon takia mutten sitä, että työni menettäisin. Ja olin kyllä valmistautunut perheen sisäisiin ongelmiin siitä, että äitini asui luonamme, mutten että siitä tulis avioero! Justiinsa nyt en tiedä mitä sanoisin. Hoidan vaan äitiäni. Hän on tärkein! (Ritva 65).*

Jag är enda barnet och jag bestämde mig för att ta hit mamma. Jag ska vårda henne så länge det behövs, tänkte jag. Hon är värd det. Hon gav mig en lycklig barndom, lärde mig kampanda, en attityd att kämpa vidare vad man än möter. Därför ska jag aldrig svika min mor. Nu när hon är gammal, ska jag ta hand om henne så länge det behövs. Jag ska inte placera min mor på ett svenskspråkigt äldreboende, aldrig! Så tänkte jag.

I början kände jag bara glädje över mitt beslut; vi skrattade, vi kände någon sorts gemenskap. Min man var förstående och hänsynsfull. För mig var dessa år de lyckligaste i vårt äktenskap! Vårdansvaret blev dock sedan tyngre med åren, mamma började kräva mer vård. Jag ordnade deltidsarbete, distansarbete, tjänstledighet, allt som gick att ordna och mer därtill.

Jag hade räknat med att jag får stoppa upp i karriärstegen p.g.a. vården av min mor men inte att jag skulle bli av med arbetet. Och jag var beredd på konflikter i familjelivet för att mamma bodde hos oss, men inte att det skulle bli skilsmässa av det! Just nu vet jag inte vad jag ska säga. Jag vårdar bara min mamma. Hon är det viktigaste!

Anhörigvården tycks djupast beröra barn till lågutbildade och utlandsfödda föräldrar. En del av dessa som har bestämt sig att ta föräldrarna hit till Sverige har också bestämt sig att de inte lämnar sina föräldrar till svenskspråkiga äldreboenden. Därmed har de också gjort ett avgörande val beträffande sina egna möjligheter till arbetskarriär och med mindre pensionsutsikter.

Eero 68, pensionär i Sverige, är inte anhörigvårdare i egentlig mening utan en anhörig som tar god hand om sin mor. Exemplet med Eeros berättelse belyser svårigheterna som transnationell äldreomsorg innebär: en tät trafik mellan länderna med periodvis längre uppehåll i Finland. Eeros exempel visar vidare den separationsångest och sorg som barnen får genomgå då de måste skiljas från sina föräldrar.

Eero berättade att det viktigaste för honom i denna stund är hans mor och hennes hälsa. Modern bodde i ett äldreboende i Finland. Eero berättade stolt att han reser dit varannan vecka för att hälsa på modern. Det blir många båtresor fram och tillbaka mellan länderna. Lyckligtvis får medlemmarna i Viking- och TallinkSilja Line som reser mycket, förmånliga priser och ofta t.o.m gratiserbjudanden på resor! Eero anser att han satsar extra mycket på omvårdnaden av modern jämfört med syskonskaran! Han besöker modern oftare än andra syskon trots att de bor i samma land där modern vårdas! Eero stannar alltid flera dagar åt gången och försöker då på alla sätt ge henne kvalitetstid; läser för henne, tar henne ut i trädgården, diskuterar positiva minnen, berättar nyheter från Sverige. Det är viktigt, enligt Eero att ge modern stimulans, göra henne glad, lämna kvar en

Bild 4. Skärgården tål alltid att beundras även om man åkt fram och tillbaka under många års tid. Utanför turistsäsongen, dvs. under de gröna avgångarna både på vår- och höstterminerna från söndag till onsdag, med undantag av större helger, sportveckan, kan pensionärer kryssa på Östersjön, tidvis med mycket kraftigt rabatterade priser. Dessa erbjudanden tycks speciellt de yngre pensionärerna utnyttja. – Foto: I. Virtala.

positiv trygg atmosfär även om Eero själv går därifrån med en separationsångest: snart skall modern lämna detta jordeliv; hur ska jag kunna stå ut med det! Därför vill Eero göra en extra insats för modern och skaffar ett hyresrum nära sjukhuset där han bor tills modern avlider.

> *Kun aavistin, että äitini loppu on lähellä, hankin vuokra-asunnon pitemmäksi aikaa äitini vanhainkodin asumuksen läheltä. Se ottaa niin kauan kun se ottaa, ajattelin, haluan olla lähellä, kun hän lähtee. Haluan jättää viimeiset harmoniset, positiiviset vibraatiot hänelle, hänellä pitäisi olla hyvä olla, minä olen hänen lähellään. Halusin tehdä paljon hänen hyväkseen, esiinnyin itse harmoniana, mutta itselläni oli oma separaatio-ahdistus työstettävänä.*
>
> *Sitten kun se lopulta tapahtui, hän nukahti pois, häipyi minunkin ahdistukseni. Tunsin vain rauhaa ympärilläni. Hän lähti, mutta olin tehnyt hänen hyväkseen kaiken voitavani, antanut hänelle laatuaikaa, antanut hänelle kaiken huolenpitokykyni, matkustanut toisesta maasta hänen luokseen ja palvelukseen milloin tahansa tarvittaisiin. Olen rauhallinen nyt, olen tehnyt voitavani, mat-*

kustanut maiden välillä, tehnyt valtavan panoksen rakkaan äitimme hyväksi! Olen itse irrottautunut siitä vaikeasta analyysi-intoisten psykoterapeuttien kuvaamasta vaikeasta separaatio-ahdistuksesta. Olihan se vaikeaa, mutta nyt olen keventynyt tehtyäni niin suuren osuuden äitini hyväksi! Toiselta puolen Pohjanlahtea olin hänen lähettyvillään (Eero 68).

Då jag anade att slutet för min mor var nära, inkvarterade jag mig i närheten av äldreboendet för en längre tid. Det får ta den tid det tar, tänkte jag, jag vill vara i närheten då hon går bort. Jag vill lämna de sista harmoniska, positiva vibrationerna till henne, hon ska ha det bra, jag är nära henne. Jag ville göra så mycket för henne, uppträdde som själva harmonin men hade själv min egen separationsångest att hantera. Sedan när det slutligen skedde, hon somnade bort, var min ångest också borta. Jag kände mig omgiven av ro. Hon gick bort men jag hade gjort allt jag kunnat för henne, gett henne kvalitetstid, gett henne all min omtanke, rest från ett annat land för att vara nära och stå till tjänst närhelst det krävdes. Jag är lugn nu, jag har gjort min insats, rest mellan länderna, gjort en enorm insats för vår kära mor! Jag har själv löst mig från den separationsångest som de analysbenägna psykoterapeuterna beskriver som svår. Det var den också men jag är lättad nu, för att jag gjorde en så stor insats för min mor! Jag var till hands för henne från andra sidan av Bottenviken.

Anhörigomsorgen när det gäller sverigefinländare kan vara en intensiv angelägenhet mellan två eller flera länder! Många anhörigvårdare i Sverige tar hand om sina anhöriga även om de bor på andra sidan av Bottenviken. Eero var pensionerad själv, änkling och hade tid och resurser att besöka sin mor så ofta som möjligt. Eero kunde ge sin mor tid med kvalitet, vilket gjorde honom nöjd med sin hjälpinsats.

Kvinnornas erfarenhet av transnationell anhörigvård i detta forskningsmaterial visar mer komplicerade livsöden. Både Ritvas fall och Irmelis öde vilket beskrivs i det följande representerar en tydlig altruism. I motsats till att tillbringa kvalitetstid med modern, som i Eeros fall, axlar dessa kvinnliga anhörigvårdare hela omvårdnaden; de tar hem modern till sin lägenhet eller flyttar hem till modern i avsikt att vårda modern till livets slut. De är medvetna om att de förlorar sina egna utsikter i arbetslivet men trots det fortsätter de att vårda sina äldre. Kvinnornas altruistiska vårdansvar får dock mer förödande konsekvenser för deras egna liv än de kunnat föreställa sig. Följande exempel illustrerar långdistansanhörigvårdaren Irmelis dilemma med aspekter som kan representera många långdistansanhörigvårdare.

Olen asunut Ruotsissa 40 vuotta, tehnyt työkarriäärin tässä maassa ja olisin voinut jatkaakin sitä, mutta äitimme on vanhentunut ja tarvitsee hoitoa. Meitä on useita sisaruksia, mutta vain kaksi meistä ollaan yksineläjiä. Me kaksi

siskosta ollaan otettu vastuu äitimme huollosta, vuoron perään olemme hoitaneet häntä usean vuoden aikana ja molemmat olemme nyt loppuun palaneita! Äitimme ei ole helpoin hoidettava, vaan eritoten määräävä nainen, joka on jäänyt kiinni sota-ajan arvostuksiin ja jotenkin vieläkin pitää meitä rautaisessa kiristyksessään! Me siskot ollaan tultu avuksi, jotta saataisiin tunnustusta, edes viimeinen viittaus siihen suuntaan, että meidätkin hyväksytään. Mutta nyt olemme kuluttaneet voimavaramme loppuun! Minä olen järjestänyt etätyötä, ottanut virkavapaata, järjestänyt projektihommia kunnes olen ilman työtä! Silloin ryhdyimme vaatimaan, että muidenkin sisarusten pitäisi osallistua äitimme hoitoon! Mutta siitäkös syntyi ongelmaa ja riitaa! Veljien mielestä äidin hoito on naisten työtä! Poika ei voi hoitaa äitinsä intiimiä hygieniaa, ei poika voi tehdä sellaista työtä, väittävät veljekset. Me siskot demonstroidaan tasa-arvoisemman vanhusten hoitotyön puolesta! Äitimme huoltoasiat ovat hajauttaneet meidät sisarukset toisistamme! Tässä on todella kysymys genusnäkökulmasta! (Irmeli 65).

Jag har bott i Sverige i 40 år, gjort en arbetskarriär här i landet och skulle kunna fortsätta med det men vår mor har blivit gammal och behöver vård. Vi är flera syskon men bara två av oss är ensamstående. Vi två systrar har tagit ansvar för vår mor, vi har turats om att vårda henne under flera års tid nu, och nu har vi båda blivit utbrända! Vår mor är inte den lättaste modern utan en extremt dominant kvinna som fastnat i krigstidens värderingar, och på något sätt har hon fortfarande ett järngrepp om oss! Vi systrar har ställt upp för att få en bekräftelse, en sista antydan om att vi också är accepterade. Men nu har vi förbrukat våra resurser, både ekonomiskt och emotionellt. Jag har ordnat distansarbete, tagit tjänstledigt, ordnat projektarbete tills jag blev utan arbete! Då gick vi ut med ett krav att de andra syskonen också borde delta i vården av vår mor! Men då blev det problem och bråk! Bröderna anser att det är kvinnornas sysslor att vårda mor! En son kan inte ta hand om mors intimhygien, en son kan inte göra sådant arbete, påstår bröderna! Vi systrar demonstrerar för ett mer jämställt äldreomsorgsarbete! Omsorgen av vår mor har splittrat oss syskon! Här är det verkligen ett genusperspektiv det är frågan om!

Systrarnas problem är ett exempel på västvärldens växande sociala fenomen, dvs. transnationella familjer där familjemedlemmarna bor i olika länder. Då föräldrarna behöver äldreomsorg, försöker barnen (ofta döttrarna) ta ansvar för äldreomsorgen. De står dock utan allt stöd och förmåner eftersom deras föräldrar inte är registrerade i landet. Det har hittills varit den enskildes sak att balansera mellan anhörigvård och förvärvsarbete. Anhörigvårdarens problematik är numera uppmärksammad men stödet har ensidigt riktats till vårdande makar.

Bild 5. Efter dagens föreläsningar på Sverigefinländska pensionärernas kryssning på Viking Line kan man koppla av t.ex. med ett kortspel. All slags aktivitet som bidrar till känslan av sammanhang och samhörighet är nyttig för pensionärer. Enligt flera forskare har den positivt upplevda samvaron hälsobringande effekter. – Foto: I. Virtala.

Den grupp som kombinerar anhörigomsorg med förvärvsarbete har inte beaktats i Sverige. Internationellt är denna problematik emellertid erkänd. Det saknas dokumenterad erfarenhet av hur sverigefinländare hanterar sin situation med anhörigomsorg mellan länderna. Transnationell familjeproblematik är tveklöst en äldreomsorgsfråga av global betydelse.

Irmelis exempel på transnationell anhörigomsorg är tätt förknippad med genusfrågor. Det finns alltid en möjlighet att försöka förändra och förskjuta normer men de är mycket tröga att förändra eftersom de är så pass införlivade i oss alla (Butler 2004). Förmågan att ge omsorg har sedan gammalt kopplats ihop med feminina kvaliteter. Kvinnor har arbetat med att vårda andra genom nära kontakt medan mäns roll i vården har förknippats med en mer distanserad roll. Samma mönster hänger kvar än i dag. Mönstret upprepas tydligt i anhörigomsorgen i exemplet där flera syskon skulle ta ansvar för omsorgen av mor. Att vårda sin mor var en kvinnligt kodad syssla som skulle ifrågasätta brödernas maskulinitet! Bröderna fixar olika slags saker i lägenheten, ställer upp med att köra modern till läkarkontroller mm, tjänster där brödernas maskulinitet förstärks. Det paradoxala är att även modern uppskattade brödernas tillfälliga tjänster högre än döttrarnas idoga, årslånga uppoffrande! Modern betalade rikligt för brödernas sporadiska tjänster men höll systrarna på halster, ofta med nedvärderande kommentarer.

Detta är ett mycket komplicerat familjedilemma som de utbrända systrarna småningom har kunnat nysta upp. De båda yngre systrarna var fortfarande aktiva i arbetslivet men de äldre bröderna var pensionerade. Bröderna vet att modern alltid har prioriterat dem och att systrarna alltid har känt sig utanför. Bröderna visste också att systrarnas strävan efter ett erkännande från modern motiverade dem till uppoffringen. Det var en naturlig väg att komma nära modern, ge henne vård och att komma nära henne, och att vid sidan av vården också få lite uppskattning och erkännande av modern. Anhörigvårdaren kan vara en individ som har en emotionell, trasig bakgrund och en önskan om att kompensera familjeförhållandena. En av drivkrafterna bakom omsorg och oavlönat arbete var i Irmelis fall strävan att få bekräftelse av modern. Irmeli blev på så vis i någon mån utnyttjad av både modern och bröderna. Den årslånga frånvaron av stöd från familjen och från samhället har tärt på självkänslan med depressioner som följd. Förutom att ha minskat sina möjligheter till avancemang i arbetet och bättre pension har hon också förlorat sina sociala relationer genom att under flera års tid inte kunna delta i sällskapslivet. Irmeli hade inte sökt hjälp för sina besvär och inte heller stöd för anhörigvård ty hon har inte ens definierat sig som anhörigvårdare. Definitionen av anhörigvårdare är fortfarande diffus. Det är många som hjälper sina äldre utan att känna till kommunens stödformer för anhörigomsorgen. Anhörigomsorg tvärs över länderna står utanför alla stödformer. Ändå utför dessa distansanhörigvårdare ett värdefullt arbete som inte blivit definierat som ett riktigt arbete.

Den patriarkala normen styr vad som betraktas som värdefullt arbete och hur arbetet ska organiseras och var arbete ska utföras. Enligt den normen har arbete som oftast utförs i hemmet och av kvinnor och som inte är avsett för marknaden, osynliggjorts och betraktas som icke-arbete, hushållssysslor, anhörigvård etc. Inte heller värderas den kompetens som behövs för att utföra hemarbete och vård och omsorgsarbete av äldre anhöriga, när det utförs utanför marknaden, eftersom det är via marknaden som arbete får sin legitimitet[17]. Dynamiken bakom ojämlikheten inom anhörigomsorgen är komplicerad och djupt rotad i den patriarkala realiteten. Det behövs fler stödformer speciellt för informella vårdare som inte får stöd och uppmuntran inom familjen. Destruktiva relationsmönster och deras inverkan på psykisk och fysisk hälsa är ett outforskat område.

De flesta maktdiskurser, även den feministiska hegemoniska diskursen, kännetecknas inte enbart av det som sägs och skrivs utan även av det som förblir osagt och oartikulerat (de los Reyes & Mulinari 2005: 83, Rosenberg 2007: 84). Förbättringarna inom jämställdhet gäller en specifik grupp av kvinnor; vita, västerländska medelklasskvinnor. Likväl står alltid andra kvinnogrupper på sidan av jämställdhetens framgång i en beständig och fördjupad exploatering. Det borde

17 Se artikel av Agneta stark om ”Arbete och liv – genuskontrakt i omförhandling?” där hon diskuterar ”ett emancipatoriskt arbetsbegrepp”, Stark 2001: 39–55.

vara möjligt att sammanlänka de privilegierades och de exkluderades erfarenheter utifrån ett intersektionellt perspektiv. Intersektionalitet strävar efter att öppna det mänskliga samfundet för de människor som inte ansetts delaktiga i det erkännbart mänskliga.

Romer är en minoritetsgrupp som länge präglats av ett visst exkluderande i samhället. Den gren av romer som de finska romerna tillhör heter Kalé. 1560 förklarade Gustav Wasa dem laglösa. De deporterades under 1500–1600-talet från Sverige till Finland[18]. På 1950–60 -talet började de flytta tillbaka till Sverige. Först så sent som 1965 fick romerna i Sverige rätt att gå i skola och bo i lägenhet. 1970 förbjöds diskrimineringen av romerna. Det finns mycket lite forskning om romer, ännu mindre om romska kvinnor.

Alexandra har romsk bakgrund. Hon vårdade sin moder i hemmet ända in i det sista. Det var inget tal om någonting annat. Alexandra och maken bodde i en lägenhet med tre rum, modern hade av dessa ett rum. Anhörigvården är i regel det första alternativet i den romska traditionen.

> *Itsestään selvää että huolehditaan vanhuksista. Vanhustensa hoitaminen on kunnia, etuoikeus, jalo, melkein pyhä tehtävä, se tehdään valittamatta, ei ole muita vaihtoehtoja. Totta kai se voi olla työlästä, mutta työ on tehtävä: vanhemmistaan huolehditaan.*
>
> *On kuitenkin joitain poikkeuksia: esim. jos tyttärellä ei ole muita sukulaisia elossa kuin isänsä, on soveliaampaa sijoittaa isä vanhainkotiin. Sama koskee poikaa, joka on jäänyt äitinsä kanssa yksin, silloin katsotaan parhaimmaksi sijoittaa äiti vanhainkotiin. Tytär/poika käy tervehtimässä vanhempaansa joka päivä. (Alexandra 69).*
>
> *Det är självklart att man tar hand om sina äldre. Det är en ära, ett privilegium att vårda sina föräldrar, det är en ädel, nästan en helig uppgift, det gör man bara utan att klaga, det finns inga andra alternativ. Det är klart att det kan vara jobbigt men det är en uppgift som man skall göra: man tar hand om sina föräldrar. Det finns dock enstaka undantag: t.ex. om en dotter som inte har andra släktingar kvar i livet än sin far, då är det mer passande att fadern får en plats på äldreboende. Samma gäller om en son blir ensam med sin mor, det anses då att det är bättre att placera modern i ett äldreboende. Dottern/sonen ska dock besöka föräldern varje dag.*

18 Mer om romernas historia t.ex på Utbildningsradions (UR) websida http://www.ur.se

Med tanke på romernas historia är det förståeligt att de fortfarande kan hysa misstro mot myndigheter. De vill t.ex. inte gärna lämna sina gamla på vårdinstitution. Den romska gruppen har en stark sammanhållning inom släkten. Den grundläggande regeln är respekt för de äldre. Romerna tar hand om sina föräldrar i sina hem. De vill inkludera sina gamla i en gemenskap och i ett sammanhang där de trivs. Det finns dock starka tabuämnen som präglar deras liv. Intimvård av den gamla kan inte skötas av en anhörig av motsatt kön. De har en respekt för en släktings privatliv som inte går att överskrida.

Majoritetens kunskap om romernas kulturarv och historia är fortfarande nästintill obefintlig, vilket återspeglas på många olika sätt i samhället. Problem kan uppstå på grund av okunskap och oförståelse. Diskriminering av romer är nu en global fråga som utreds såväl på nationell nivå som inom Europeiska unionen. Trots EU:s deklaration av romani som ett av Sveriges minoritetsspråk är dess ställning hotad.

En viss stigmatisering av romerna har medfört att de är ovilliga att dela med sig av sina kulturpärlor. Rädslan för en negativ publicitet inom majoritetskulturen, kan ha avhållit romerna från att presentera sina litterära alster. De har velat hålla sina kulturyttringar inom den slutna gemenskapen.

Dagens unga romer är stolta över romska symboler, såsom den romska flaggan och ”Gelem, gelem” – sången[19] (http:www.immi.se/romer/menu.htm). Det växande medvetandet om romernas historia och EU:s definition av romani som minoritetsspråk är faktorer som kunde förbättra romernas situation och integrera dem bättre.

Den täta samhörigheten hos romerna i förening med stigmatiseringen och sårbarheten inom den romska minoriteten som lett till misstro mot myndighe-

19 Vid den första internationella konferensen (8 april 1971 i London) erkände Förenta Nationerna (FN) romerna som en internationell minoritetsgrupp. Samtidigt erkändes den romska sången ”Gelem, gelem” (Jag har vandrat) som romsk nationalsång. Vid samma tillfälle infördes också den romska flaggan (ett rött hjul mot ett blått och ett grönt fält). Till minne av den första konferensen firas Romernas Nationaldag/Internationella Romadagen den 8 april, Immigrantinstitutets hemsida http://www.immi.se/romer

ter[20], kan ha orsakat att romerna helst vill ta hand om sina äldre inom familjen. Romerna tar stort ansvar för anhörigvården. Trots sina betydande insatser inom anhörigvården har de knappast fått tillräckligt mycket erkännande.

Den transnationella anhörigvården är numera så pass omfattande p.g.a. ökad migration mellan länderna att en EU-baserad omvärdering av anhörigäldreomsorgen tvärs över länderna vore på sin plats. Som det är nu hjälper många anhörigvårdare sina föräldrar över landsgränserna på egen bekostnad. De har ofta betalat ett högt pris, de har offrat sitt eget liv för en närstående/förälder. Till slut är det alltid någon grupp i samhället som får stå för kostnaderna för den informella transnationella äldreomsorgen. Därför är det viktigt att föra en diskussion om äldreomsorgen på distans.

På nationell nivå skulle Försäkringskassans ersättningar kunna fokuseras: lika naturligt som det är att ta ansvar för ett sjukt barn med ersättning från Försäkringskassan, borde det vara att ta ansvar för sin förälder då hon/han behöver hjälp med läkarbesök mm (Ullmanen 2009: 130). Vidare borde anhörigvårdare inte förlora sin lön och sina pensionspoäng eftersom de gör en stor samhällsinsats. De borde få lön för sina insatser. Finansieringen av framtidens växande utgifter för äldrevården har väckt nya frågor. Kanske kunde problemet lösas genom lagstiftning som förpliktigar barnen att ta hand om sina äldre vilket redan är fallet i många andra länder. Men då skulle medelålders kvinnors möjligheter till arbetskarriärer försvagas med konsekvenser för deras pensioner mm. Anhörigvården borde kanske i så fall likställas med förvärvsarbete med full löneersättning och fulla pensionsgrundande poäng.

20 ”Under århundraden har romernas tillvaro i Sverige präglats av diskriminering och utanförskap. Övergrepp mot romer i form av fördrivning, tvångsförflyttning, näringsförbud, invandringsförbud och tvångsassimilering har förekommit. Detta har inneburit att det än idag finns en misstro mot myndigheter bland många romer. En rad olika statliga och kommunala insatser har genomförts sedan 1960-talet för att komma till rätta med dessa kränkningar och för att förbättra romers situation i Sverige…Till följd av dessa insatser har situationen delvis förbättrats. Trots detta är diskriminering och utanförskap fortfarande en verklighet för många romer.” *Komittédirektiv, Delegationen för romska frågor*, Dir. 206: 101: 3). Se även *Romers rättigheter. Diskriminering, vägar till upprättelse och hur juridiken kan bidra till en förändring av romers livsvillkor*, Diskrimineringsombudsmannen (DO), R2, Ödeshög 2011. Populärvetenskapliga studier av romer och resandefolk i Sverige: *Resandefolket. Från tattare till traveller* av Bo Hazell 2011 och om den finska kaléstammen, se *Zigenarens väg. Essä om en minoritet* av Karl-Olov Arnstberg och Tommy Goldman 1974.

8.

Från ”successful aging” mot Gerotranscendens

Inom socialgerontologin har begreppet ”successful aging” använts flitigt av västerländska forskare (Tornstam 2007: 186–188). Begreppet syftar på en framgångsrik, medelålders, västerländsk, vit, med tonvikt på aktivitet, produktivitet, välstånd, hälsa och social förmåga. Dessa typiska medelålders värde- och beteendeförväntningar har projicerats på ålderdomen som normativa teorier/fakta om åldrandet. På samma sätt har även socialgerontologiska teorier länge klamrat sig fast vid dessa ideal och beteendemönster. Åldrandet utgör enligt denna tankemodell en fortsättning på det medelålders livets ideal och aktivitetsmönster. Alltså innebär ”det goda åldrandet” kontinuitet, dvs. bevarande av det medelålders livets ideal, aktiviteter och definitioner av verkligheten.

Teoridiskussionen tog fart då ansatser till en motsatt tankemodell presenterades. Den nya disengagemangsteorin ifrågasatte aktivitetsteorins påstående att aktivitet skapar tillfredställelse. I stället ökar avståndet gradvis från samhället. Individen själv vill distansera sig från aktiviteter och samtidigt anses samhället stöta ut sina gamla. Disengagemangsprocessen var varierande beroende på olika personlighetstyper och den förtydligades senare. Trots det reducerades teorin till ett socialpsykologiskt fenomen, dvs. något som åstadkommes genom vårt sätt att förhålla oss till de gamla.

I likhet med hur interner i fängelser bryts ned, hävdar teorin om det sociala sammanbrottsyndromet att äldre människor sugs in i en spiral av negativa förväntningar från andra som till sist leder till ett passivt, apatiskt och oengagerat tillstånd. Men andra indikatorer bakom dessa teorier har framkommit i intervjuer med vårdpersonal som arbetat med de gamla. I samband med att försöka att

”aktivera” de gamla har motstridiga, konfliktfyllda situationer uppstått. En del av de gamla har inte uppskattat gemensamma aktiviteter utan dragit sig undan och vägrat att delta. Vårdpersonalen har då känt som om de hade passerat gränsen till det privata och behandlat åldringar som om de var utan sin egen talan, kränkt deras integritet. Alltså kunde åldringars disengagemangsbeteende dölja någonting annat än enbart disengagemang.

Sigmund Freuds lärjunge och senare avfälling C.G. Jung hävdar att människans första och andra livshalva har olika uppgifter. Under den första livshalvan är det meningen att anpassa sig i samhället. Under den senare livshalvan ska man ägna sig åt sin inre utveckling och försöka få kontakt med det kollektiva undermedvetna. Jung påstod vidare att den västerländska människan inte känner till den andra livshalvans uppgifter utan lever i den felaktiga föreställningen att det bara är den första livshalvans uppgifter som hela livet handlar om. Den västerländska människan lever således fastklamrad vid den första livshalvan; ideal om ungdom, karriär, aktivitet, social krets mm. Som en följd av detta möter människan sin död enbart till hälften utvecklad, med symptom som frustration, ångest, depression, dödsfruktan. Enligt Jung är man i flera österländska kulturer däremot mer medveten om de utvecklingsmöjligheter som finns i den andra livshalvan (Tornstam 2007: 288).

Den svenske sociologen Lars Tornstam (2007) har utvecklat en teori om gerotranscendens som beskriver och tar vara på den senare livshalvans uppgifter. Gerotranscendens är en process där omdefinitioner av verkligheten sker, ofta i en transcendent riktning. Likheter finns här med postmodernismens begrepp som de- och rekonstruktion av verkligheten. Gerotranscendens innebär konkret att människan på äldre dagar tenderar att bli mer intresserad av religiösa och filosofiska frågor, omvärderar det förgångna, upptäcker eventuellt nya sidor hos sig själv. Graden av transcendenstendens kan variera kraftigt hos olika individer. Somliga kan nå långt i självkännedom och transcendens, somliga upplever enbart förändringar i livsperspektivet.

Sanna, 65, ensamstående, kulturintresserad kvinna har haft ett tibetanskt fadderbarn vars skolgång hon har betalat. Fadderbarnet bor i exil i Dharamsala i likhet med många tibetaner. Sanna har en nära kontakt med fadderbarnet och har besökt henne flera gånger i Dharamsala. Därigenom blev hon intresserad av tibetansk kultur och upptäckte bl.a. den Tibetanska Dödsboken som ger guidning för själen efter döden. Sanna efterlyser nu liknande, moderna, uppdaterade guideböcker också för oss västerlänningar, böcker eller föreläsningar som skulle guida oss över till den andra sidan.

> *Meillä länsimaalaisilla on niin vähän tietoa siitä, kun on aika siirtyä toiselle puolen. Pitäisi olla paljon enemmän ohjausta ja tietoa meillekin. OK, muista uskonnoista ja filosofioista, jos ei meidän länsimainen käsitys riitä.*

Näyttää siltä, että tiibetiläisessä kulttuurissa elävät ihmiset eivät koe kuolemaa erityisen kiusalliseksi tai vaikeaksi tilanteeksi, mutta täällä lännessä meistä on tavattoman vaikea suhtautua siihen luonnollisesti. Kukaan ei kerro meille lopullista totuutta. Se, ettei kukaan todella halua auttaa, tehdä mitään kuolevan mielentilan helpottamiseksi, merkitsee hirvittävää ihmisen hylkäämistä, perustavanlaatuista rakkauden kieltämistä. (Sanna 65).

Vi, västerlänningar, har mycket lite kunskap att ta med oss till den andra sidan då det är dags. Det borde finnas mycket mer guidning och information för oss också. Ok, från andra religioner och filosofier om inte vår västerländska uppfattning räcker till.

Det verkar som om man i den tibetanska kulturen inte upplever döden såsom en särskilt pinsam eller svår situation men här i västerlandet har vi oerhört svårt att naturligt förhålla oss till döden. Ingen berättar för oss den slutgiltiga sanningen. Att ingen vill hjälpa oss, inte lindra den döendes sinnesstämning, innebär ett grymt övergivande av människan och ett förnekande av den grundläggande kärleken.

Sanna önskar mer andlig guidning utifrån sin egen religion och andra religioner samt filosofiska discipliner som eventuellt skulle kunna berätta om själens färd till den andra sidan i livets slut. Alla dessa religioner skulle nog kunna besvara dessa frågor men de mänskligt begränsade tolkningarna sätter gränser för tänkande individer. Det här är frågor som ständigt dyker upp i intervjuerna. Den äldre människan vill förstå sin utveckling: hur kom jag till? Var kommer jag ifrån? Varför är jag här? Vart är jag på väg? Vad är meningen med det hela? Vart färdas jag nu? Syftet är att bli allt mindre rädd för döden och att känna sig som en länk i generationskedjan.

Sanna har löst problemet på sitt sätt. Hon har anslutit sig till likasinnade, andligt sökande kretsar som hon kallar för sin ”andliga familj”. Flera individer ur denna grupp har ställt sig i kö till samma äldreboende (ägt av en stiftelse) som är inriktat på andligt och kulturintresserade stockholmsbor.

En tydlig tendens hos de äldre äldres resonemang i djupintervjuerna och livsnovellerna är ett reflekterande över det levda livet. Det är inte enbart frågan om ett erinrande utan ett ifrågasättande och en omvärdering av händelser och av gjorda val tidigare i livet. Spekulationerna kring livserfarenheterna blir ett centralt stoff: man summerar sitt liv och försöker förstå det i ett helhetsperspektiv. Det är som om att försöka knäcka sitt personliga livs hemliga kod på basis av ett repetitivt livsmönster som man först i ålderdomen fått en tillräckligt tydlig översikt över. Metaforiskt uttryckt är det först då när man har stigit hela den mödosamma vägen upp till bergets topp, då hela landskapet – dalar där man vandrade, den

slingrande stigen som man försökte följa och ta sig upp mot berget – visar sig i fågelperspektiv[21]. Det är först då man kan länka samman de olika sammanhangen och eventuellt urskilja en mening i det hela. Speciellt tydligt kommer självreflektionen fram i novellerna. Novellskribenterna är en speciell, selektiv grupp som är tränad att känna igen sina själslägen, diskutera dem i novellform och slutligen ge, även smärtsamma, länge förträngda erfarenheter en konstnärlig form. Detta material är ett mycket rikt och tacksamt analysmaterial.

Förhållandet till tidigare generationer blir tydligare och viktigare. Det egna livet är inte längre i fokus utan hela släktkedjan genom flera generationer är betydelsefull. Samtidigt blir barndomens erfarenheter och tidigare utvecklingsstadier i ungdomen viktiga, för de belyses och omtolkas i ett perspektiv av nutiden. Släktlinjen och ens egen position i den blir betydelsefull. Ambitionen att lämna uppgifter, erfarenheter, berättelser, detaljer efter sig blir angelägen och det viktigaste är att dessa budskap smälter in i sammanhanget utan att lämna några luckor. ”Sanningen ska komma fram, det är en regel som har högsta prioritet. Tvånget kommer inifrån. Det bara är så. Och det ska man följa, annars får man inte någon ro”.

Miina, 85, berättar i sin novell om sitt liv där gå-verbet har en speciell betydelse. Hela berättelsen kretsar kring verbet Gå, vilket får olika modifieringar utifrån både språkliga och emotionella associationer. Berättelsen som numera blivit en följetong med ständigt bearbetade kapitel och nya insikter nystar upp ett starkt genusperspektiv.

> *Suvussamme oli nuoripari menossa naimisiin. Valmistelimme häitä ja puhuimme paljon naimisiin menosta, avioliiton solmimisesta. Viisivuotias Tiina oli kuunnellut keskustelujamme ja kysyi: ”Niin mihin päin sitä mennään, kun mennään naimisiin?” Voi näitä fantastisia lapsia!!! He vain singauttavat jotain suustaan ja se kolahtaa justiinsa! Oli vaikeata vastata siihen kysymykseen. Se jäi kytemään, jauhoi ja otti pitkää aikaa. Ja’a, mihin päin sitä mennään? Minä menin naimisiin nuorena, liian nuorena. Sitä piti mennä naimisiin niin pian, kun hyvä tilaisuus tarjoutui, vanhaksi piiaksi ei kukaan halunnut jäädä, se oli häpeä. Kesti vuosia vastakuin tajusin, mistä oli kysymys, mikä oli tämän liiton suunta. Sehän oli siinä, että me molemmat halusimme mennä eri suuntiin, sehän se oli se ongelma. Minä olin seurallinen, halusin näytellä harrastusteatterissa ja osallistua Suomi-seuran tilaisuuksiin mutta aviosiippa halusi vain olla kotona työkavereiden kanssa ja katsoa urheilua. ”Mihin sinä menet?”,*

21 Den svenske poeten Verner von Heidenstam har beskrivit detta i sin dikt ”Vid vägens slut”: Vis, o människa, det blir du först, när du hinner till de aftonsvala höjders topp, där jorden överskådas. Konung, vänd dig om vid vägens slut, vila där en stund och se tillbaka! Allt förklaras där och allt försonas, och din ungdoms riken hägra åter, strödda än med ljus och morgondagg”, von Heidenstam (1895), (1940), 1996.

"Taasko menet?", "Mihin nyt taas menet?" oli aviosiipan jatkuvia kysymyksiä. Kysymyksistä tuli minulle syyllisyyttä. En uskaltanut koskaan meikata kotona, lähdin vain suoraan suihkusta ja valmistauduin seuratiloissa. Sain arvostusta vapaateatteripiireissä; sain päärooli ja silloin tuli miehenikin kuuntelijaksi mutta se päättyi katastrofiin. Hän syytti minua , että olin vilkuillut sinne tänne, esiintynyt viettelevänä! Sen jälkeen alkoi tulla tällejäkin menemistäni ja sittemmin rajoituksia ja lopuksi menemisen täysstoppi! Ja minä aloin voida huonosti…Avioero oli silloin sana, joka ei edes tullut huulilleni, sellaista vaihtoehtoa ei ollut, ei edes ajatusta…vasta nyt, kun nuoret puhuvat itsestään selvänä, ettei kenenkään tarvitse elää toisen vallan alla. Siis naimisissa minun oli pakko mennä samaan suuntaan kuin mieheni mutta se suunta ei ollut minun makuuni. Jätettyäni teatteritoiminnat hänen takiaan en enää ollut muuta kuin räsynukke, jota riepoteltiin sinne tänne omaa tahtoaani kysymättä. En olisi ehkä selviytynytkään ilman Suomi-seuran hyvien ystävieni apua, jotka tiesivät yksityisongelmani. He olivat oikea perheeni. He tukivat minua kaikki nämä vuodet.

Jäin leskeksi aika nuorena. Monta raskasta vuotta kului ennen kuin syyllisyydentunto hellitti. Suomi-seura ja etenkin kirjoituskurssit auttoivat minut takaisin itseni kunnioitukseen ja elämään. Kirjoitin omituiset ajatukseni itsestäni ulos, kevensin syyllisyydentunteita novelli novellilta. Ja tämä veljentytär Tiina suoralla kysymyksellään: "Niin mihin päin sitä mennään, kun mennään naimisiin?" on nyt aikuinen nainen ja hän on ohjannut minut ajatuksiin, joista en tiennyt. Naisten pitää toteuttaa omaa elämäänsä, kenenkään ei pidä painostaa, kenenkään ei saa ottaa pois heidän luovuuttaan. Minulle ilmeni kaikki salamankirkkaana yhdessä sanassa: Menopaussi! Olin tullut naisten vaiheeseen, jonka nimi on Menopaussi. Sanalla on minulle kaksoismerkitys: vapaa naisten vaivoista, mutta myös vapaa rajoitetun ajan menemään vapaasti. Sen jälkeen tulikin tapahtumarikkaita, kulttuurintäyteisiä vuosia, sain kokea paljon sellaista, mitä olinkin toivonut. Suomi-seuran kulttuurielämästä tuli minun tukiryhmäni.

Siitä on jo aikoja…nyt asun hissukseen täällä kotona enkä mene enää minnekään. Teatteriryhmä on jo aikoja sitten lopetettu, seuran ystävät kuolleet, ainoastaan jokunen jäljellä, joiden kanssa ei kuitenkaan pysty keskustelemaan järkevästi. Istun täällä terassillani ja mietin mihin päin sitä mennään nyt suuren tuntemattoman edessä? Yhä vielä kaikuu veljentyttäreni kysymys korvissani: "Niin mihin päin sitä mennään nyt...?" (Miina 85).

I vår släkt skulle ett ungt par gifta sig. Vi förberedde bröllop och talade mycket om att gifta sig, om att ingå äktenskap. Femåriga Tiina hade lyssnat till vårt samtal och frågade: "Åt vilket håll går man då när man går in i äktenskapet?"

Dessa fantastiska barn!!! De bara slungar ut något och träffar mitt i prick! Det var svårt att svara på den frågan. Den blev kvar, malde och sysselsatte mig långt senare. Ja, åt vilket håll går man? Jag gifte mig ung, för ung. Man skulle gifta sig så fort ett bra tillfälle erbjöds. En gammal nucka ville ingen bli, det var en skam. Det tog flera år innan jag fattade vad det var frågan om, vad det var som gav riktning åt den här alliansen. Det var just det att vi ville gå åt olika håll, det var problemet. Jag var sällskaplig, jag ville spela teater och delta i föreningslivet medan maken ville sitta hemma med arbetskamraterna och titta på sport. ”Vart ska du gå?”, ”Ska du gå ut igen? , ”Vart ska du gå nu igen?”, var makens ständiga frågor. Frågorna gav mig skuldkänslor. Jag vågade aldrig sminka mig hemma utan gick ut direkt från duschen och gjorde mig i ordning i föreningslokalen. Jag fick uppskattning i teaterkretsar; jag fick en huvudroll och då kom mannen också som åskådare men det slutade i katastrof. Han skyllde mig för att jag hade kastat blickar hit och dit, uppfört mig förföriskt! Efter det började jag få en och annan smocka också p.g.a. gåendet och senare blev gåendet inskränkt (inskränkningar i gåendet och till slut blev det ett totalstopp). Och jag började må sämre…Skilsmässa var ett ord som aldrig kommit på mina läppar, ett sådant alternativ fanns inte då, man kunde inte tänka tanken…det är först nu när ungdomen talar om det självklara att ingen ska behöva leva under en annans makt. Alltså i äktenskapet blev jag tvingad att gå i samma riktning som min make men det var inte en riktning som föll i min smak. Efter det att jag lämnade bakom mig teaterverksamheten för hans skull, var jag inget annat än en trasdocka som släpades hit och dit utan egen vilja. Jag skulle kanske inte ha överlevt utan mina goda vänner från föreningslivet som kände till mina privata problem. De var min riktiga familj. De stöttade mig under alla dessa år.

Jag blev änka ganska ung. Många tunga år gick innan skuldkänslan släppte. Det var föreningslivet och särskilt skrivarkurser som till slut hjälpte mig tillbaka till självrespekt och livet. Jag skrev bort mina underliga tankar, lättade skuldkänslor novell efter novell. Och denna brorsdotter Tiina med den fräcka frågan: ”Åt vilket håll går man då när man går in i ett äktenskap?” Hon är en vuxen kvinna nu och har introducerat mig till tankar som jag inte visste om. Kvinnor ska förverkliga sitt liv, ingen ska trycka ner dem, ingen ska ta deras kreativitet ifrån dem. För mig uppenbarades detta blixtklart i ett nötskal: Menopaus! Jag hade kommit in i en kvinnlig fas som heter Menopaus. Ordet hade för mig en dubbelbetydelse: fri från kvinnliga besvär och fri under en begränsad tid att gå (Meno = gång, gående, Paus = paus), en paus i livet då man kan gå! Sedan blev det också händelserika, kulturmättade år, jag fick uppleva mycket av det jag själv hade önskat. Finska föreningens kulturliv blev en stödgrupp för mig.

Det är länge sedan…. nu bor jag stillsamt här hemma och vill inte gå någonstans längre. Teatergruppen är nedlagd sedan länge, vännerna från föreningslivet är döda, endast ett par kvar som det inte går att föra en vettig diskussion med. Jag sitter här på min terrass och undrar åt vilket håll man går nu när man är inför det stora okända? Fortfarande klingar brorsdotters fråga i öronen: åt vilket håll går man nu?

I genus- och queerteoretiska diskussioner har konstaterats att ett äktenskap är en samhällsinstitution, en minsta enhet där maktposition utövas mellan parterna. I ett äktenskap kan det vara den starkare partnern som utöver makt över den andra och förkväver den svagares uttrycksmöjligheter. Statistiska siffror ang. våld i hemmet stöder dessa antaganden. Det finns inga garantier om att ett äktenskap ska lyckas. Oftast förenas två främmande människor för livet vid en vigsel, därefter ska de två försöka göra det bästa av situationen.

Att bli änka innebär naturligtvis en allvarlig påfrestning, en sorgeperiod att ta sig över. Men situationen kan också betyda en lättnad för många. Forskningen har presenterat empiriska underlag, där makens dödsfall har lett till en mer positiv självbild för den efterlevande änkan. Påfrestningarna att vårda en allvarligt sjuk make/maka kan i flera års tid leda till en negativ självuppfattning, vilket påverkar välbefinnandet (Tornstam 2007: 138). Forskningen har bevisat en överdödlighet hos de kvarblivande strax efter att man blivit änka/änkling. Förutom den interaktionistiska förklaringen till detta fenomen har man även kommit på andra bevis. Eftersom det är framför allt änklingar som oftast dör strax efter sin maka, kan förklaringen vara männens glesare sociala nätverk jämfört med kvinnornas (Tornstam 2007: 139).

I Miinas novell öppnar en sondotter med sin träffande fråga tillbakablickar i Miinas ungdom, giftermål, livet och ifrågasätter hennes äktenskap med den enkla frågan ”Niin mihin päin sitä mennään kun mennään naimisiin?” Åt vilket håll går man när man ingår ett äktenskap?” Novellen fortskrider med en tillbakablickande värdering av gjorda livsval, väckt av sondotters slogan.

Den sociala konventionen i Finlands bysamhälle krävde att man gifte sig relativt ung. Den unga bruden hade inte hunnit känna efter sina egna känslor och hamnade i ett äktenskap där hennes kreativitet inte fick fullt utlopp utan var förknippad med växande skuldkänslor p. g. a. mannens sociala problem. De var utmärkande redan i hemlandet men i Sverige blev de ännu tydligare. Miina lärde sig språket utan svårigheter medan mannen utvecklade en negativ attityd till språket och det svenska samhället. Mannen monterade bit för bit ner Miinas självkänsla som sedan tog många år att återuppbygga. Sondottern var insatt i genusteoretiska frågor och gav farmodern en ”genusterapeutisk introduktionskurs”.

Kanaliseringen i konsten kommer fram först efter flera år efter makens död under kvinnans Menopaus – period som hon lyfter fram som en speciell period

för den vuxna kvinnan: fri från fertilitetsperiodens kvinnliga besvär och fri att gå och att utöva sina egna intressen. Latinets Meno betyder på finska gång, att gå, Paus är samma som paus, alltså är det frågan om en avgränsad period att gå, en period att gå så mycket man vill innan det är för sent, innan ålderdomens krämpor hinner i kapp en. Miina återupptog teaterhobbyn, deltog i föreningslivet och hann få en period av ”Menopaus” i sitt liv vilket hon uppskattade.

I äldre ålderdomen frågar hon, ”åt vilket håll går man nu när man snart är nära det okända? Åt vilket håll går man?” Fortfarande är brorsdotterns fråga aktuell. Åt vilket håll går man nu?

Flera finländska äldre pensionärer ställer liknande obesvarade frågor och grubblar kring det okända som man ska möta efter döden.

Maaria, 87, är en kvinna som i sin ungdom hade upplevt krigets fasor och efterkrigstidens fattigdom. I arbetslöshetens Finland fann hon arbete i Sverige där hon med idogt arbete skaffade sig ett materiellt tryggt boende där hon kunde känna sig säker och njuta av sin egen lilla konstnärligt organiserade värld. Det var viktigt för henne att bygga ett tryggt, stadigt och vackert hem. En hemmiljö med stabila, robusta möbler och konstnärliga föremål, som hon själv hade valt och som uttryckte hennes konstnärlighet. Hon gjorde ovanliga lösningar i inredningen och dekorerade sin bostad mycket med konst som hon själv hade skapat. Gästerna skulle trivas där, de skulle få en kick av hennes konstnärliga kreativitet. Bostaden var hennes stolthet.

Åren gick och Maaria som också var intresserad av novellskrivande började möta sina inre demoner. Att skriva om sitt förhållande är ett utmärkt sätt att arbeta sig igenom sina egna obearbetade sidor, sidor som man kanske först inte vill erkänna. I Maarias fall hann ett helt liv passera innan hon kom underfund med nya dimensioner via meditation.

> *Yli puolet elämää meni. Piti yrittää olla jotain ja saada arvostusta. Kun oli niin köyhät lähtökohdat… että sitä materiaa piti kerätä puolielämää, sitten vei vuosia, että siitä pääsi eroon. Uusi eläkeiän asuinsijani on pieni huone, jossei tavaroita eikä mitään liikaa. Se on kuin oma pieni hartauskappeli jossa rukoilen, meditoin, kuuntelen hiljaisuutta ja kuullostan tulevaa tuntematonta (Maaria 87).*

> *Mer än halva livet gick. Man försökte vara någon och få lite uppskattning. Det var den fattiga bakgrunden. Man skulle under halva livet samla in materia, sedan tog det år att bli av med den! Min nya pensionärsbostad är ett litet rum utan saker eller något annat som inte behövs. Rummet är som ett litet andaktskapell, där jag ber, mediterar och lyssnar till tystnaden och är hörsam inför det kommande okända.*

Karakteristiskt för den stigande åldern är en förändring i livsperspektivet: ett minskande intresse för materiella ting och ett ökat behov av kontemplativ stillhet. Människans ensidiga fysio-sociala behov har fått en alldeles för framskjuten position inom äldreomsorgen och i den socio-gerontologiska forskningen. Enligt antagandet att människan består av kropp, själ och ande och att alla människor i grunden är religiösa varelser – bejakat eller icke-bejakat, behövs det en ny helhetssyn inom äldreomsorgen. En god ålderdom ska givetvis omfatta även människans andliga aspekt. Dessa frågeställningar, dvs. behovet av och sökandet efter existentiella frågor och religion ökar med åldern och aktualiseras särskilt i samband med sjukdom och vårdbehov. Individer med starka religiösa behov nöjer sig inte med traditionella förklaringar utan söker sig till olika alternativa, andliga organisationer. Religion som gruppindelning är dock problematisk eftersom det inte är självklart vem som är kristen eller buddhist mm. Konvertering till olika religioner förekommer hela tiden tvärs över länderna. Olika religioner kan enligt flera intervju-informanter utövas sida vid sida i individens liv, precis som dubbelt medborgarskap, ett deltagande i två kulturer[22].

22 Mer om religion och religionsspecifika frågeställningar inom äldreomsorgen och – forskningen (Nordin & Schölin 2011).

9.

Att flytta tillbaka till hemlandet som senior – till Kalajärvi?

Till sist tillfrågades de skribenter som ville återge delar av sina liv som livsberättelser/noveller, om de hade planer på att efter pensioneringen flytta tillbaka till Finland? Till hemorten, till någon annan ort eller till staden Seinäjoki (Östermyra) där det planeras ett stort emigrantmuseum och ett friluftsområde vid sjön Kalajärvi. Projektet är på god väg att förverkligas. På plats finns redan ett hus med anknytning till migration till Amerika, ett s.k. Hakala-hus vilket Antti Hakala hade byggt med medel som han tjänat ihop under tiden som immigrant i USA. Migrationsinstitutets regionala filial har tagit emot olika slags föremål, arbetsredskap mm. som berättar om emigranternas arbete och livsvillkor i främmande länder världen runt. Det är också meningen att anordna olika slag rutter; Amerika-rutten mm som demonstrerar den krångliga proceduren som emigranterna vid seklets början skulle gå igenom: från att skaffa sig pass och visum, biljett, övernattning på emigranthotell i avgångshamnen och en plats i mottagningshem i destinationslandet. Musei- och friluftsområdet förväntas att bli ett livligt turistcentrum. Eftersom det har diskuterats att ett markområde skulle reserveras som en minneslund för finländska emigranter som skulle vilja bli begravda i hemlandet[23],

23 Under konferensen Sverigefinländarna idag, Finlands Ambassad i Stockholm 2008, diskuterades ett eventuellt behov av en minneslund för utlandsfinländare som önskar bli begravda i hemlandets mull (bland debattörerna professor emeritus Olavi Koivukangas och sekreterare för Finska Föreningen i Stockholm Matti J. Korhonen). Finska Föreningen i Stockholm skickade därefter en motion i ärendet till Östermyra församling. Östermyra församling har undersökt behovet av en minneslund i en enkät-studie bland finska immigranter i USA. Resultatet visade att de migranter som vill bli begravda i hemlandet föredrar hemortens kyrkogård och inte en begravningsplats på någon annan ort utan anknytning. På basis av denna studie har Östermyra församling övergett idén om en särskild minneslund för utlandsfinländare men ändå reserverat några gravplatser för utlandsfinländare i minneslunden. Hittills har askan av ett fåtal utlandsfinländare begravts i minneslunden. Det finns ingen undersökning om hur sverigefinländare förhåller sig till idén om minneslund för utlandsfinländare.

har man inofficiellt spekulerat vidare med tanken ”varför inte ordna hyres- eller insatsbostäder för återvändande finländska emigranter på området där de skulle kunna tillbringa sina pensionsdagar, njuta av hemlandets miljö, efter sin förmåga delta i emigrantmuseets verksamhet och umgås i en miljö med flera återvändande emigranter från världen över. Hur ställer du dig till detta förslag? Skulle du vilja att bostäder till återvändande pensionärer anordnades vid Seinäjokis Kalajärvi?”

Det blev många varierande synpunkter som svar. Först måste dock konstateras att de flesta pensionärer som har familj, barn och barnbarn i Sverige, har blivit rotfästa i Sverige och oftast inte kan tänka sig att flytta från landet. De prioriterar att bo nära sina familjer. Många var angelägna att flytta ännu närmare sina barn under pensionsåldern. Dessa svar stämmer väl överens med såväl Gunnar Malmbergs (Malmberg 2005) som Mirjaliisa Lukkarinen Kvists studier om migrationsfrågor. ”Vem skulle sköta min grav på hemorten” är en förklaring som berättar om att konkreta rötter inte längre finns på hemorten (Lukkarinen Kvist 2009: 7–12). Den första generationens migranter vill leva sina sista år nära sina barn antingen i en näraliggande bostad eller på ett äldreboende så nära barnen som möjligt.

Men det finns dock undantag och varierande öden. Johanna, 70, hade bott i Sverige i 46 år. Hon är pensionär och änka utan barn. Förhållandet till mannens svenska släktingar var goda men ganska ytliga. Johanna blev entusiastisk inför tanken att återvända till hemlandet men det förblev en tanke, eftersom hennes svåra sjukdom hade framskridit så långt att det inte längre gick att planera flyttning. I stället skänkte Johanna en stor mängd av sina ägodelar, konst, aftonklänningar, handarbete och litterära manuskript till Migrationsmuseet. Det skulle fungera som ”en symbolisk hemkomst” för henne. Det blev även en novell om livet i Sverige och om den symboliska hemkomsten: ”Jos jos ei olisi” (Om om inte fanns).

Ransu 65, singelman, ”globetrotter”, tangodansande kavaljer var speciellt intresserad av Argentina. Han bodde och arbetade i Sverige men gjorde resor till Buenos Aires. Ransu hade precis blivit pensionär då jag träffade honom för intervjun. Ransu fann förslaget om Kalajärviprojektet mycket lockande.

> *Itse en ole kotoisin Pohjanmaalta, mutta Seinäjoki on aina ollut mielikaupunkini, sillä siellä on Tangomarkkinat! Siellä olen ollut useita kertoja. Tapahtuma antaa koko kaupungille nostoa! Ja'a, missäkö viettäisin eläkepäiviäni? Ja'a, joko Buenos Airesissa tai Seinäjoella. Viimeaikoina on Buenos Aires houkuttanut miltei enemmän….mutta jos Seinäjoen kaupunki järjestäisi asuntoja paluumuuttajille….valitsisin kai tämän ja vetäisin mukanani muitakin tangotaituureita! Parasta olisi, jos järjestyisi molemmissa päissä asunnot Buenos Airesissa ja Seinäjoella. Mutta kai se viimeinen pysäkki kaikesta huolimatta on Seinäjoki ja sen Kalajärvi, jos sinne on suunniteltu jo muistolehtoakin! (Ransu 65).*

Bild 6. Sverigefinska dansvirtuoser på visit i Seinäjoki/Östermyra tangomarknad 2010. Sverigefinländarna arrangerar liknande dans-, musik- och sångfestivaler i Sverige, dock i en mindre skala, t.ex. Let´s Tango-festivalen i Karlstad, www.suomi.nu. – Foto: I. Virtala.

Jag kommer inte själv från Österbotten men Seinäjoki har alltid varit min favoritstad för där finns ju Tangomarkkinat! Jag har varit där flera gånger. Evenemanget ger hela staden ett lyft! …Ja, var skulle jag fira mina pensionsdagar? Ja, antingen i Buenos Aires eller i Seinäjoki. På sista tiden har Buenos Aires nästan lockat mer…men om Seinäjoki stad skulle anordna bostäder för återinflyttare…jag skulle nog välja detta och dra med mig flera andra tangokonstnärer! Det bästa vore förstås om det fanns bostad på båda ställena, i Buenos Aires och Seinäjoki. Men troligen skulle ”den sista hållplatsen” trots allt bli Seinäjoki och dess Kalajärvi, om det redan har planerats en minneslund där också!

Bild 7. På tangomarknaden finns det plats för rullstolsbundna och handikappade. Dans är en bra terapiform för individer med funktionshinder. Rullstolsbundna med assistenter deltog i en dansuppvisning under festtåget i Seinäjoki/Östermyra Tangofestival 2010. Festtåget går via stadens centrala gator, gör uppehåll med sång- och dansuppträdanden vid några gator och gatukorsningar, varefter fortsätter det mot huvudgatan där festivalen öppnas. – Foto: I. Virtala.

Medlemmar i olika internationella tangoklubbar besöker gärna Seinäjokis tangomarknad. Den årliga festivalen är en mötesplats för dansintresserade seniorer. Sverigefinländarna är en speciell deltagargrupp som har skickat flera kandidater till tangofinalen varav fyra har vunnit tangokungens titel.

Anja, 80, har varit med i alla 27 tangofestivaler. Förut var dansen det viktigaste men nu är det brist på jämnåriga danskavaljerer (kvinnor lever längre än män), så numera är artistuppträdanden höjdpunkten.

> *Monia vuosia odotin tangokuninkaallista, joka vetäisi vertoja Olavi Virralle ja nyt on sellainen ilmestynyt: se on tämä nuori Amadeus! ...*
>
> *Nyt kun on saatu tämä lahjakas Amadeus, on ihana kuunnella ikivihreitä, niitä kappaleita, joita ennen tanssittiin…ja mahtavalla äänellä. Tulee hyvälle mielelle, kun hän vetää "Hopeinen kuu – Guarda Che Luna -tangon", jota Olavi Virta lauloi (Anja 80).*

I många år väntade jag på e n tangokunglighet som skulle kunna mäta sig med Olavi Virta och nu har en sådan dykt upp: det är den här unge Amadeus! …

Nu när vi har fått denne begåvade Amadeus, är det underbart att höra på evergreens, de låtar som man förr dansade till….och med denna mäktiga röst. Man blir på gott humör då han drar "Silver måne – Guarda Che Luna -tangon som Olavi Virta brukade sjunga.

Anja har bott i flera länder, Sverige är dock en basstation i livet. Pga tangointresset hade Anja skaffat en bostad i Seinäjoki/Östermyra där hon bor på somrarna. Dansen i hennes liv har varit så viktig att hon har sparat sina favoritdansskor som minne från gångna aktiva tider.

Jos järjestettäis tanssitilaisuuksia vähintään pari kertaa viikossa, mieluiten nuorten tanssikavaljeerien kera. Nuoret opiskelijapojat tai työttömät ym voisivat ryhtyä vapaaehtoisesti tanssittamaan meitä vanhoja daameja, joiden ukot on kuolleet…kun tanssitaitoisista ukoista on puute, joo, vois vaikka maksaa jonkun summan, jotta sais tanssia! Ja sitten sinne sellaisia artisteja kuin Amadeus laulamaan, niin kyllä sitten voisin asua Kalajärvellä vuoden ympäri (Anja 80).

Om man organiserade danstillfällen, minst ett par gånger i veckan, helst med unga danskavaljerer…unga manliga studeranden eller arbetslösa mm skulle kunna ställa upp som volontärer och dansa med oss gamla damer vars egna gubbar är döda…det finns brist på dansanta gubbar, ja, man kunde t.o.m. betala en summa bara man fick dansa! Och om sådana artister som Amadeus skulle bjudas dit…då skulle jag kunna bo i Kalajärvi året om.

Dansen förknippas med många hälsobringande effekter. Den kan ha effekter såväl på dansarens fysiska som mentala välbefinnande. Fysiska effekter kan vara bl.a. sänkt blodtryck, ångestreduktion, stärkt immunförsvar, ökad halt av "må bra – hormonet" Oxytoxin[24] och till följd av detta minskad halt av stresshormonet Cortisol.

Dansen stimulerar också det mentala välbefinnandet. Den finska tangodansen hör tätt ihop med musiktexter. De intensiva texterna kan lösa privata konflikter och känslolägen då egna ord inte räcker till. I affektladdade situationer när man saknar ord, kan dramatiska tangotexter tjäna som hjälp. Tangotexterna kan fung-

24 Mer om oxytocinets effekter i *Lugn och beröring. Oxytocinets läkande verkan i kroppen* 2000 och i *Närhetens hormon – oxytocinets roll i relationer* 2009 av Kerstin Uvnäs-Moberg.

Bild 8. Amadeus Lundberg, vinnare av tangokungens titel 2009, uppträder i Seinäjoki torgcentrum under tangofestivalen 2011 (Foto: A. Alho).

era som en verbal förlängning av trevande försök till träffande formuleringar i kritiska känslolägen.

Musiken fastnar i våra minnen, den musik som man har hört i ungdomen, har lämnat starka emotionella spår som senare i livet har en speciell betydelse. Den musik som man känner igen från sin ungdom är särskilt berörande. Att arrangera dans – och artisttillställningar som återspeglar 30–40-talisternas musiksmak skulle kunna vara speciellt attraktivt om man vill få återinflyttare till Kalajärvitraktet.

Det finns dock flera olika opinioner beträffande återvändandet till hemlandet som senior. Heino, 65, finner inte Kalajärviprojektet lockande. Alltför många nackdelar som är förknippade med den lilla österbottniska hemorten och dess inskränkta känsla kommer fram:

> *Jos nyt kerran on lähtenyt maailmalle pieneltä paikkakunnalta sen ahdasmielisyyden takia, paennut kyläyhteisöä, jossa leimattiin toisenlaiseksi, erikoiseksi, poikkeavaksi ja sitten on löytänyt muita samanlaisia ystäviä maailmalta, niin ei kai sitä enää palaa takaisin ahtaaseen miljööseen! Ei tosiaankaan, ei!*
>
> *Mutta kehittäkää te vaan Kalajärvi-projektia! Jos siitä tulee ulkosuomalaisten kansainvälinen kohtauspaikka, niin lupaan, että ainakin yhtenä kesänä käyn siellä! Siellähän on Tangomarkkinatkin! Vedetään siellä yks Queertango! (Heino 65).*

Bild 9. Det lockande i Seinäjoki Tangofestival är att man under festivalveckan kan dansa överallt mitt på dagen. Stadens torgcentrum är en plats där folk börjar dansa spontant då en artist sjunger gamla evergreens. Amadeus är en av artisterna som kan återuppliva känslan av Olavi Virtas tider. (Foto: A. Alho).

> *När man nu en gång har begett sig ut i världen från en liten ort på grund av dess trångsynthet, flytt från en bygemenskap där man betraktades som annorlunda, udda, avvikande och sedan hittat andra, likasinnade fränder i världen så inte återvänder man längre till den trånga miljön! Självklart inte!...*
>
> *Men utveckla ni bara Kalajärvi-projektet! Om det blir en internationell mötesplats för utlandsfinländare, så lovar jag att åtminstone en gång någon sommar besöka stället! Där finns ju Tangomarkkinat också! Vi ska ta en Queertango där!*

En stark känsla av gemenskap kan bära en människa medan motsatsen bryter ner henne, ty människan definieras i och i förhållande till gemenskapen. Heteronormativitet grundar sig på en binär könsuppfattning och en hegemonisk heterosexuell norm. Heteronormativitet är aktivt normerande, allt som faller utanför stämplas som avvikande. Enligt den engelske historikern William Monter krävs det en storstad med minst 200 000 personer innan en homosexuell subkultur

kan utvecklas (Magnusson 2000: 5–8). Individens möjligheter att agera mot heteronormens makt var små i ett slutet, kontrollerande bysamhälle i 70- talets Finland. Därtill fanns det ett starkt motstånd från de fundamentalistiska kristna mot homosexualitet med bibeltexter som stöd. Avvikaren Heinos strategi blir en flykt till större nordiska städer, där han kunde finna trygghet, bekräftelse och sammanhang i minoritetsgrupper. Samtidigt hade i 1970-talets Sverige en politisering av sexualiteten börjat och kritik riktades mot heterosexualitet som social institution (Rosenberg 2007: 85). Att bryta ett tabu och förkasta ett liv i tvång inom den obligatoriska, rådande heterosexualiteten krävde mer än bara att erkänna sin queerexistens. Det krävdes en organiserad rättighetsrörelse och en egen press innan heteronormativiteten kunde urholkas och dess naturliga riktighet ifrågasättas. I stället utforskar man den livslånga praxis som skapar oss som individer. Man fokuserar på våra automatiserade handlingar som skapar våra identiteter. Queerteorin ifrågasätter det heteronormativa samhällets maktanspråk och utvecklar analysmetoder för att utforska mångfalden av identiteter. Även tango-dansen har blivit kritiserad av queerteoretiker för att dansen upprätthåller gamla, låsta könsroller mellan man och kvinna, dvs. i tangon är det mannen som för och kvinnan som följer. Tangon har därför fått ett queerteoretiskt förhållningssätt där alternativa mönster utövas; lek och byten mellan den förande och följande danspartnern, partners av samma kön osv. Seinäjoki tangomarkkinat har utvecklat en ännu friare, neutral form av tangon: ilmatango (ordagrant= ilma=luft; lufttango) dvs. man dansar ensam, alltså utan partner och ger sin egen tolkning av musiken.

Alex, 65, spekulerar länge kring Kalajärvi-projektet och överväger både för- och nackdelar:

> *Luuletteko te, että me ulkosuomalaiset, jotka olemme useinkin asuneet monissa maissa ja tottuneet seurustelemaan kansainvälisissä piireissä, viihtyisimme syrjäisessä pienessä Etelä-Pohjanmaan karussa yhteisössä, josta emme edes ole kotoisin? Siinä tapauksessa alueella pitäisi olla paljon palveluja ja attraktiovoimaa eläkeläisille, esim. kylpylätoimintaa!*
>
> *Ja mitenkäs Suomen virastot suhtautuvat? Haluavatko he ulkosuomalaisia eläkeläisiä takaisin Suomeen? Siinä tapauksessa olisi paluumuuttajien veroasiat jo aikoja sitten järjestetty. Entäs suomalaisten asenteet paluumuuttajia kohtaan? (Alex 65).*
>
> *Tror ni, att vi utlandsfinländare som ofta bott i olika länder och är vana att umgås i internationella kretsar, skulle trivas i ett avlägset litet samhälle i det karga Österbotten, ett samhälle som inte ens är vår hemort? I så fall borde det finnas flera serviceformer och attraktionskraft på orten, t.ex. Spa - anläggningar?*

Och hur är det med de finska myndigheterna? Vill de sina pensionärer från utlandet tillbaka till Finland? I så fall hade de redan långt tidigare ordnat med skattelättnader mm för oss återvändande! Och hur är det med finländarnas attityder mot återvändare?

Finlands stränga skatteregler för återvändande pensionärer har varit ett hinder för många sverigefinländare som haft planer på att flytta tillbaka till hemlandet. Studier om finländarnas attityder mot återvändande utlandsfinländare saknas.

Ett annat perspektiv på återvändandet till hemlandet kan ges med pensionären Kalle, 75, som dök upp på Sverigefinländska pensionärers årliga konferens på Viking Lines kryssning. Konferensen var så fullspäckad med program och aktiviteter att det då inte gick att få en intervju med Kalle. Vi kom överens om en annan tid för intervjun i Stockholm. Då intervjun skulle ske, uteblev Kalle utan några förklaringar. Det var synd för under vår korta dialog på konferensen förstod jag att Kalle hade både ett intensivt berättar- och skrivarintresse.

Efter några månader råkade jag träffa Kalle igen på ett köpcenter. Då hade jag varken med mig bandspelare eller anteckningsblock. Men vi lyckades få fram en bit av papper och över en kopp kaffe skrev Kalle ned dessa diktrader som svar på min fråga om Kalajärvi-projektet. Sedan rusade Kalle iväg för att möta sin bekant. Vi hann dock komma överens om en ny intervjutid och jag välkomnade varmt hans novellbidrag per post. Kalle uteblev även vid nästa intervjutillfälle och svarade inte på telefon. Jag väntar fortfarande på en novell av Kalle som hade så mycket att berätta. Tills vidare kan jag presentera denna spontana dikt av Kalle, skriven under en kvart, på en papperslapp, över en kopp kaffe:

Kauan kuljin maailmalla
vuodet ne meni mutta alla
kyti ja hiipui rakkauden liekki
sammumaton, taltuttamaton, tietty
kotimaahan, Suomen kamaralle
vaikka Kalajärven mullan alle!
Sielläkö olis työtä ja toimintaa
paluumuuttajalle? Se olis ihanaa!
Taidankin tulla sinne ja tuoda rahaa!
Kauan keräsin mammonaa
kunnes syttyi kipinä, ahaa
haluan palata kotimaahan
asettua asumaan ja sieltä saanhan
lepopaikan mutta ensin haluan elää
ennen kuin vaivun ehtoon;
Laittakaa vaan asuntoa

kun meillä on vielä kuntoa
Kalajärveen haluamme tutustua
ennen kuin aikamme on kutistua
ja vaipua Kalajärven lehtoon.
Etelään vetää kun siellä saa syödä mangoa
mutta Kalajärven tienoilla saa tanssia tangoa!
Joko sinne saa tulla?
Mammonaa on kyllä mulla
kyselee Kalle Kulkija,
kotimaahan kaipaaja
(Kalle 75)

Länge vandrade jag ute i världen
åren gick men långt där nere någonstans
glödde en outsläcklig låga
otämjd, vild, okuvlig, till hemlandet
till Finlands mark, måhända under Kalajärvis mull!
Skulle det i K:järvi finnas arbete och sysslor
för oss återvändare? Det skulle vara skönt!
Då kommer jag måhända dit
och jag för pengar med mig dit!
Länge samlade jag mammon tills det tändes en gnista, ahaa,
jag vill vända åter till hemlandet,
bosätta mig där och där få en viloplats…
Men först vill jag leva
innan jag sjunker ner i aftonen…
Ordna ni bara bostäder för oss medan vi har hälsan
vi vill bekanta oss med Kalajärvi
innan det är dags att krympa och sjunka ner i Kalajärvis lund.
Vi dras till Södern för där får vi äta mango
men i Kalajärvi-trakten dansar man tango!
Får man redan komma dit? Mammon äger jag nog
frågar Kalle Vandrare, längtande till hemlandet.

10.

Avslutande reflektioner

Etnicitet orsakar en hel del nya frågeställningar och problem inom äldreomsorgen. Trots att Sverige har tagit emot utländsk arbetskraft, har man inte varit beredd på de förändringar och problem som de etniska äldre för med sig. Varken de äldre, deras anhöriga eller den offentliga äldreomsorgen har kunnat förutse problemets omfattning. Ålderdomen uppfattas redan som ett samhällsproblem i Sverige men de etniska äldres behov ses som en extra belastning och problem.

Den stora gruppen 30–40-talister inkluderar arbetskraftsinvandrare från Finland som nu är i pensionsåldern. Denna studie utifrån sverigefinska pensionärers djupintervjuer och framför allt självbiografiska kortnoveller beskriver livet som pensionär och åldrandet i Sverige med önskemål om framtida förnyelser. Materialet har analyserats utifrån aktuella frågeställningar inom intersektualitets kategorierna genus och etnicitet.

Sverigefinländare med samma historiska och kulturella bakgrund har inte alltid samma önskemål ang. äldreomsorg. Den individuella variationen är betydande. Därför är det relativt svårt att ge övergripande presentationer. Ett utav de basala behoven hos de intervjuade sverigefinländarna i denna studie är gemenskap och delaktighet i ett socialt nätverk, helst med egna landsmän. Den stora majoriteten av de yngre, intervjuade pensionärerna betonade modersmålets och det sociala nätverkets betydelse. De flesta sverigefinländare vill bo kvar i sina hem så länge det går, gärna med tjänster på eget modersmål. Boendeformer nära barn och barnbarn eller andra släktingar prioriteras. Konkret yttrar det sig att många pensionärer är beredda att flytta närmare sina barn, barnbarn. De vill upprätthålla, återuppta eller skapa kontakt med den nära familjen, släkten, närmaste vänner och vänner oftast med samma etniska bakgrund. Förhållandet till tidigare generationer ger en känsla av kontinuitet. Då man inte längre klarar

sig hemma, vill de flesta komma till ett äldreboende med finskspråkig personal. Gemenskap i den egna etniska kretsen och tjänster på eget modersmål är basala önskemål hos de intervjuade. Tillgången till ett socialt nätverk och tjänster på eget modersmål kan numera betraktas enligt denna och flera tidigare studier som ett hälsotillskott, vilket bidrar till att upprätthålla äldreomsorg med kvalitet. Det familjenära nätet är en viktig resurs som kan ge trygghet och en känsla av samhörighet. Så länge man kan ingå i det nära familjelivet, kan man också avstå från service som erbjuds utifrån. Tillgången till familj och socialt nätverk innebär också tillgång till anhörigvård. De anhöriga till äldre med annan etnisk bakgrund och livssituation har inte blivit tillräckligt mycket uppmärksammade i Sverige. Den ökade globaliseringen innebär därför ett antal nya utmaningar och krav. Anhöriginvandring, kombinerat förvärvsarbete och anhörigvård samt transnationell anhörigvård är några av dessa globala frågor som också är starkt förknippade med frågor kring genus och etnicitet utifrån ett europeiskt perspektiv. Tydligen har det uppstått ett behov att bearbeta äldreomsorgen utifrån ett europeiskt och genusmedvetet perspektiv.

Ett mindre antal intervjuade som levde i multikulturella familjer och ansåg, att språket inte hade någon betydelse, kände dock till forskningsresultat ang tvåspråkigas riskfaktorer vid demenssjukdomar. Likväl var de välinformerade om de positiva forskningsresultat av rörande förebyggandet av demenssjukdomar.

Kännetecknande för den senare livsperioden är uppfattningen om och definitionen av tid och rum, dvs. att barndomen och tidigare händelser i livet blir innerligare och mer närvarande. Självreflektionen fördjupas, det levda livet analyseras och omtolkas utifrån ett mer moget utvecklingsstadium. Livscirkeln tenderar att bli sluten i en transfigurerad form. Detta innebär kontemplation, en ökad insikt om sig själv, sina trauman och eventuellt också om sina mörkare sidor, vilket i sin tur stimulerar kanaliseringen i konst och skrivande. Dessa tankekonstruktioner får rikligt med stöd av sverigefinska pensionärers stora intresse för att reflektera över sitt liv i autobiografiska kortnoveller.

Självkonfrontationen innebär ökad samhörighetskänsla med familj, barnbarn, släktingar och närmaste vänner. Förhållandet till tidigare generationer blir mer angeläget.

I novellerna kan tydliga förändringar av livsperspektiven urskiljas. Livets glädjeämnen i den senare livshalvan består av enklare företeelser. Det sker en förskjutning från behovet att uppleva storslagna händelser till att uppskatta glädjen i vardagliga subtiliteter. Naturens själ tycks närma sig betraktaren. Religiösa/filosofiska frågor blir mer aktuella.

De som inte har ett biologiskt nätverk i Sverige kan ha skapat ett alternativt socialt nätverk, ”en andlig familj” av likasinnade individer, en samling av både landsmän och andra nationaliteter. Enbart en liten del av de intervjuade sverigefinländarna/novellskribenterna, i regel ensamstående eller änkor/änklingar utan

familjeband i Sverige, upprätthåller drömmar om att återvända till hemlandet på sina pensionsdagar.

Diskussionen kring den svenska äldreomsorgen är således starkt förknippad med frågor kring genus och etnicitet. Ett flitigt diskuterat förslag om hur framtidens äldreomsorg skulle kunna klaras av gäller privatiseringen av äldreomsorgen. Men många aktuella samhällsdebattörer anser dock, att privatiseringen kommer att öka segregationen, dvs. att klyftorna inom äldreomsorgen fördjupas. De välbärgade kan köpa tjänster från privata serviceföretag medan låginkomsttagare, som oftast är kvinnor med etnisk härkomst, blir tvungna att ta hand om sina äldre på bekostnad av egna framtida pensionsmöjligheter. Privatiseringen av äldreomsorgen upplevs som attacker mot jämställdheten, vilket innebär försämrade förhållanden för etniska minoriteter.

De sverigefinska röster som kommer till tals i denna undersökning beskriver i första hand den etniska gemenskapens roll, frågor kring transnationell anhörigvård där genus och etnicitet visar sig att vara nyckelfrågor. De yngre äldre kan ha radikala alternativ för pensionsdagar, medan de äldre äldre nöjer sig med enkla, förvånansvärt basala mänskliga behov: att ha service på sitt modersmål, få tillgång till naturen; dess dofter, fågelsång, ha tillgång till religiösa/filosofiska föredrag och rådgivning om livets slutskede, dvs behov av mänskliga mått, relativt rimliga önskemål som äldreomsorgen i Sverige borde kunna erbjuda sina etniska minoriteter.

Referenser

Anhörigstöd med mångfald – en kartläggning, Röda Korset, Nationellt kompetenscentrum Anhöriga, tillgänglig: www.anhoriga.se 2010.

Arnstberg, Karl-Olov & Goldman, Tommy: *Zigenarens väg. Essä om en minoritet*, LTs förlag, Stockholm 1974.

Bjursell, Gunnar & Vahlne Westerhäll, Lotta (red.): *Kulturen och hälsan. Essäer om sambandet mellan kulturens yttringar och hälsans tillstånd*, Santérus förlag, Stockholm 2008.

Butler, Judith: *Undoing Gender*, New York & London, Routledge 2004.

Bäsén, Anna: *Vem ska ta hand om mamma? Min dagbok inifrån äldrevården*, Bokförl. DN, Stockholm 2004.

Carlander, Jakob: *Metaforer som verktyg – en handbok för samtal*, Gothia förlag, Stockholm 2008.

de los Reyes, Paulina & Gröndahl, Satu (red.): *Framtidens feminismer. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten*, Tankekraft förlag, Hägersten 2007.

de los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana: *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlikhetens landskap*, Liber, Malmö 2005.

Ekman, Sirkka-Liisa: *Monolingual and Bilingual Communication Between with Dementia Diseases and Their Caregivers*, Umeå universitet, Umeå 1993.

Ekman, Sirkka-Liisa & Heikkilä, Kristiina: "Etniska, kulturella och språkliga perspektiv på demensvården" ingår i *Invandrarskap, äldrevård och omsorg* av Torres, Sandra & Magnússon, Finnur (red), Gleerups Utbildning, Malmö 2010: 119–128.

Erlandsson, Sara: "Betydelser av kön och etnicitet i äldre- och handikappolitik", *Genus i omsorgens vardag*, Gunnarsson, Evy och Szebehely, Marta (red.), Gothia förlag, Stockholm 2009: 48–65.

Ernsth Bravell, Marie (red.): Äldre och åldrande. *Grundbok i geronlotogi*, Gothia förlag, Stockholm 2011.

Finlands Ambassads websida, Nyheter http://www.finland.se

Fors, Stefan: *Blood on the tracks. Life-course perspectives on health inequalities in later life*, Stockholm Studies in Social Work 27, Stockholm University, Doctoral Thesis in Social Work at Stockholm University 2010.

Fremantle, Francesca & Trungpa, Chögyam (toim): *Tiibetiläinen kuolleiden kirja. Suuri Kuulemisen Tuoma Vapautuminen Bardossa*. Suomentanut Ilkka Tanner, WSOY, Porvoo 1979.

Gunnarsson, Evy & Szebehely, Marta (red): *Genus I omsorgens vardag*, Gothia förlag, Stockholm 2009.

Hazell, Bo: *Resandefolket. Från tattare till traveller*, Ordfront, Stockholm 2011.

Heikkilä, Kristiina: *The role of ethnicity in care of elderly Finnish immigrants*, Stockholm 2004.

Heikkilä, Kristiina: Äldre invandrares behov och önskemål om äldreomsorg I Södertälje kommun, Södertälje 1996.

Hyyppä, Markku T.: *Livskraft ur gemenskap – om socialt kapital och folkhälsa* Studentlitteratur 2007.

Hyyppä, M. T. & Mäki, J.: Why Do Swedish-speaking Finns have Longer Active Life? An Area for Social Capital Research. *Health Promotion International* 16, 2001b: 55–56.

Ihanus, Juhani (red.): *Att tiga eller tala. Litteraturterapi – ett sätt att växa*, Föreningen för litteraturterapi i Finland, Helsingfors 2004.

Ijäs, Kirsti: *Ihmissuhteen kypsyyskoe*, Kirjapaja, Helsinki 1984.

Immigrantinstitutet, http://www.immi.se/romer

Johansson, Iréne: *Etnicitet och åldrande är mer än äldre invandrare*, FoU-rapport, FoU-centrum för vård och omsorg, Linköping 2003.

Josefsson, Karin: *Sjuksköterskan i kommunens äldrevård och äldreomsorg*, Gothia förlag, Stockholm 2009.

Jönson, Håkan: Ålderdom som samhällsproblem, Studentlitteratur, Lund 2002.

Kavén, Pertti: *Humanitaarisuuden varjossa. Poliittiset tekijät lastensiirroissa Ruotsiin sotiemme aikana ja niiden jälkeen*. Historian tohtoriväitöskirja, Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto, Nord Print, Helsinki 2010.

Komittédirektiv, Delegationen för romska frågor, Dir. 206: 101: 3.

Korhonen, Matti J: RSKL-lehti. *Suomen Silta* 5–6, 2003:15.

Kristeva, Julia: *Främlingar för oss själva*, Natur och Kultur, Stockholm 1991.

Kulturförvaltningen http://www.kultur.stockholm.se

Livsberättelser/kortnoveller av 30 sverigefinska pensionärer med kompletterande djupintervjuer. Opublicerat material, insamlat under åren 2008–2010.

Lukkarinen-Kvist, Mirja-Liisa: ”Kuka minun haudan hoitaisi? Ikääntyneiden ruotsinsuomalaisten ajatuksia kotipaikastaan.” *Siirtolaisuus/Migration* 2/2009: 7–12.

Magnusson, Jan: ”Den nordiska homorörelsen under efterkrigstiden”, ingår i *Lambda nordica* 2–3/2000: 5–8.

Magnusson, Nils: *Asta och hennes rättigheter. Äldres och dementas rättigheter, vårdgivarnas och personalens skyldigheter*, Asta serien, Liber, Stockholm 1998. enschaften, Akad. Verl., Berlin 1996.

Malmberg, Gunnar: *Den goda platsen – platsanknytning och flyttningsbeslut bland unga vuxna i sverige*, Serie: Gerum kulturgeografi, 2005.

Mc Eachrane, Michael & Faye, Louis (red.): *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*, Natur och Kultur, Falun 2001.

Mäki, Silja ja Linnainmaa, Terhikki (toim.): *Hoitavat sanat. Opas kirjallisuusterapiaan,* Duodecim, Helsinki 2005.

Nordin, Magdalena & Schölin, Tobias: *Religion, vård och omsorg. Mångkulturell vård i praktiken*, Gleerups, Falkenberg 2011.

Palm, Mimmi: "Unequal care for aging women and men", *Genus* 1/2003:18–19.

Regeringens proposition: *Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre*, 2005/06: 115.

Rich, Cynthia: "Ageing, ageism and feminist avoidance", *Knowing women*, Cambridge 1992: 55–57.

Romers rättigheter. Diskriminering, vägar till upprättelse och hur juridiken kan bidra till en förändring av romers livsvillkor, Diskrimineringsombudsmannen (DO), R2, Ödeshög 2011.

Rosenberg, Tiina: "Är alla marginaliseringar likvärdiga?", *Framtidens feminismer. Intersektionella interventioner i den feministiska debatten*, de los Reyes, Paulina och Gröndahl, Satu (red), Tankekraft förlag, Hägersten 2007: 80–98.

Said, Edward W.: *Culture and Imperialism*, Vintage, London 1994.

Sand, Ann-Britt: *Anhöriga som kombinerar förvärvsarbete och anhörigomsorg*, Kunskapsöversikt 1, Nationellt kompetenscentrum Anhöriga, Fokus Kalmar län 2010.

Schön, Per: *Gender Matters*, Stockholm Studies in Social Work, diss. Stockholms universitet 2011.

Senioråterflyttarens guide www.suomi-seura.fi

Singleton, Judy: "Women caring for elderly family members. Shaping non-traditional work and family initiatives", *Journal of comparative family studies* 31, 2000/3, p. 367–375.

Socialstyrelsen: *Nationella minoriteter och äldreomsorgen. En intervjuundersökning om äldres uppfattning om kvaliteten i äldreomsorgen*, www.socialstyrelsen.se 2011.

Socialstyrelsen: *Framtidens anhörigomsorg. Kommer de anhöriga vilja, kunna, orka ställa upp för de äldre i framtiden?*, Socialstyrelsen, Stockholm 2004.

Socialstyrelsen*: Äldreomsorg för finsktalande i Sverige*, Socialstyrelsen, Stockholm 2001.

Socialstyrelsen: *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapport 2003*, Socialstyr., Stockholm 2004.

Spånt, Roland: "Domedagsprofeternas myter" I *Tvärdrag* – ung socialdemokratisk debatt nr 2, 2011: 27–29.

Stark, Agneta: "Arbete och liv – genuskontrakt I omförhandling?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, centrum för kvinnoforskning, Stockholms universitet, temanummer feministisk ekonomi 3–4 2001: 39–55.

Stark, Agneta: *In Whose Hands? Work, Gender, Aging, and Care in three Countries in Europe*, Tema Genus, Linköping University, Report nr. 1/2001.

Storm, Palle: "Kön i interaktion: möten mellan omsorgsarbetare och äldre på ett sjukhem", ingår i *Genus i omsorgens vardag*, Evy Gunnarsson & Marta Szebehely (red.), Gothia förlag, Stockholm 2009: 168–185.

Sverigefinnar som nationell minoritet i svensk minoritetslagstiftning, Sverigefinländarnas delegation www.sverigefinne.nu 2011.

Tornstam, Lars: Åldrandets socialpsykologi, Norstedts Akademiska Förlag, 2007.

Torres, Sandra: ”Etnicitet och invandrarskap”, *Invandrarskap,* äldrevård och *omsorg*, Gleerups, Malmö 2010: 19–39.

Torres, Sandra: ”Invandrarskap och hög ålder – att åldras i Sverige som invandrare” i Äldre *och åldrande. Grundbok i gerontologi*, Gothia förlag, Stockholm 2011:89–108.

Ulmanen, Petra: ”Anhörigomsorgens pris för döttrar och söner till omsorgsbehövande äldre” i *Genus i omsorgens vardag* av Gunnarsson, Evy & Szebehely, Marta (red.), Gothia, Stockholm 2009: 117–133.

Ulmanen, Petra: ”Jämställdhetens blinda fläck” i tidskriften Äldreomsorg 3/2009: 47–49.

Utbildningsradio (UR), http://www.ur.se

Uvnäs-Moberg, Kerstin: *Lugn och beröring: Oxytocinets läkande verkan i kroppen*, Natur och Kultur, Stockholm 2000.

Uvnäs – Moberg, Kerstin: *Närhetens hormon – Oxytocinets roll i relationer*, Natur och Kultur, Stockholm 2009.

Virtala, Irene: *Tystnaden talar. Om finländska krigsbarn I skönlitteraturen*, Web Reports No 5 www.migrationinstitute.fi, Institute of Migration, Turku 2004.

von Heidenstam, Verner: *Dikter*, Bonnier, Stockholm (1895), (1940), 1996.

Öberg, Peter: *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*, Serie: Comprehensive summeries of Uppsala dissertations from the Faculty of Social Sciences, Diss., Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1997.

Öberg, Peter: “Livslopp i förändring” ingår i *Socialgerontologi* av Lars Andersson (red.), Studentlitteratur, Lund 2002:44–64.